

Det Skønne Odsherred 1953

Det skønne Odsherred

1953

REDAKTØR: TAGE CHRISTIANSEN

J. FR. CLAUSENS FORLAG

KØBENHAVN

INDHOLD

DA HOLSTENERNE PAA NÆSHOLM BLEV NEDKÆMPET. Af Dr. phil. <i>Vilhelm la Cour</i>	3
FOR SENT TIL DAMPSKIBET	6
ODSHERREDS OG NYKØBINGS VAABENMÆRKER. Af <i>Inger Schjørring</i>	7
DIALEKTEN I ODSHERRED. Af Ordbogsredaktør, Dr. phil. <i>Kristen Møller</i>	10
PAA LEJRSKOLE I ODSHERRED. Af Adjunkt cand. mag. <i>K. M. Eriksen</i>	13
AF NIELS JENSEN-NYBJERGS ERINDRINGER. Ved raadg. Ingeniør <i>Edv. P. J. Nybjerg</i>	16
FAAREVEJLE-BIBELEN. Af Sognepræst <i>Tage Morsing</i>	21
VILD FLORA VED RØRVIG. Af Lektor ved Københavns Universitet, Dr. phil. <i>Tyge W. Böcher</i>	23
OMKRING VEJRHØJ. Af <i>L. Aasklint</i>	27
GENSYNET MED SVINNINGE MØLLEGAARD. Clemens Petersens Betydning for Bjørnson og dennes Trofasthed mod Ungdomsvennen belyst gennem deres Breve. Af <i>Tage Christiansen</i>	29
BLAVTEN-LYS OG ANDEN OVERTRO BLANDT ODBOERNE. Af Forfatteren <i>B. Rosenkilde Nielsen</i>	32
ODDEN HAVN	33
KLINTE SØ, der blev til Eng og Ager — og Rekreatiøns hjem. Med efterladte Optegnelser af afdøde Proprietær <i>Niels Bundgaard</i>	34

Forsidebillede: Fra Odsherreds Isefjordskyst. Titelblad: Den gamle Brønd ved Kildehusene.
Begge K. M. Eriksen fot.

Tidligere udkom:

Odsherred: 1929-32 og 1934-36, udgivet af Tage Christiansen.

Det skønne Odsherred: 1944-50 og 1952, udgivet af J. Fr. Clausens Forlag,
redigeret af Tage Christiansen.

Tage Christiansen: Fra Rørvig til Bothwells gravkammer. Fører over Odsherred. J. Fr. Clausens Forlag 1938.
Ny, omarbejdet Udgave 1948.

Copyright 1953.

J. Fr. Clausens Forlag.
Copenhagen.

Trykt i
Fihl-Jensens Bogtrykkeri
København.

Pælebroen, da dens rester under udgravningen var blottet. Hvor de to personer står, førte forbi brovagtens hus en brolagt vej op over det af vand omgivne borgteræn. Til venstre ruinerne af fæstningstårnet.

DA HOLSTENERNE PÅ NÆSHOLM BLEV NEDKÆMPET

Af Vilhelm la Cour

Endelig forestår afslutningen af Næsholm borgruins udgravning. Når det sidste spadestik og skovlkast er gjort — forhåbentlig inden dette hefte foreligger —, er der flere end een, som vil trække vejret lettet. Carlsbergfondet, som gennem den største del af tiden har finansieret arbejdet, Nationalmuseet, som har fået gennemført en mere dybtgående undersøgelse af dette prægtige voldsted end af noget andet, Odsherreds Turistforening, som har trukket bravt i læsset, og som har grund til at regne med endnu en virkelig seværdighed inden for herredet, inden man planlægger den ny sommersæson, og undertegnede selv, der år efter år — ganske vist med en pause fra 1942

-49 — lige siden 1935 har måttet sætte meget andet arbejde til side for at få kvadratmeter efter kvadratmeter af borgbanken, ringgraven og ydervolden afdækket — alle parter vil føle en forståelig lettelse, når der endelig bliver sat punktum for gravningerne. Så vil der kun mangle den fornødne orienteringstavle nede på ruinen og det lille blå hefte, som kortfattet skal redegøre for, hvad der kan siges om stedet. Men begge dele vil forhåbentlig være på trapperne.

De er jo nemlig absolut nødvendige, hvis besøgende skal have nogen virkelig glæde af at komme til Næsholm. Hvor ofte har jeg ikke hørt spørgsmål som: Hvad ved

man om denne borg? Hvem har bygget den? Hvornår gik den til grunde? Er der gjort fund af betydning derude på banken?

Man kan være ubeskeden i sine forlangender. Respekterer man kun guld eller sølv, må det indrømmes, at vi står med tomme hænder. Og hvem har sans for gamle potteskår? Eller forrustede våben, sporer, arbejdsredskaber og lignende? Lad gå, at der er fundet utroligt mange mønter — godt og vel 250. Hvis man så dem ligge udsprede på et bord, vilde der dog ikke være en eneste af dem, som fangede opmærksomheden. Disse små, irgrønne eller brunsorte tingester, hvis elendige præg er så godt som helt borte — hvilken glæde kan man have haft af møjsommeligt at lede dem op af jorden?

Jeg skal så kort som muligt søge at give et begreb om, at selv de mest ubetydelige ting kan have deres betydning, når de indføres i deres rette sammenhæng.

Der er nu først mønterne — hele denne ensformige række af danske »borgerkrigsmønter«, de sletteste, der nogen sinde er slået her i landet — de siger os med absolut sikkerhed, at Næsholm må være opført omkring 1240 og ødelagt omkring 1340. Fra dette fjerne hundredår stammer nemlig *alle* de fundne mønter — også de tre fremmede, som er dukket op: en norsk mønt fra 1280—99, en engelsk sterling fra 1279—1302 og en hamburgsk

hulpenning fra begyndelsen af 1300-tallet. Nogen lang levetid har borgen altså ikke haft. Den må være opført kort før eller kort efter Valdemar Sejrs død og være gået til grunde, da Valdemar Atterdag tog magten i landet. Men netop det korte spænd af tid, som dens tilværelse har spændt over, har sin store betydning: det siger os, at også alle de øvrige fundne sager hører dette tidsrum til. *Sådanne* lervarer, *sådanne* våben, *sådanne* arbejdsredskaber brugte man altså den gang. Typer og ornamentik kan i store træk tidsfæstes, og man kan få øjet op for mange af de småændringer, som nye moder og fremskridt af teknisk art har ført med sig. Når alt er konserveret og et passende udvalg har fundet plads i Nationalmuseets montrer, medens andet er afgivet til de lokale museer i Nykøbing og Stenstrup, vil man her have lejlighed til at studere vidnesbyrdene om det liv, der har udfoldet sig i borgen — både i de lange, ensformige hverdage, og når fjenden havde lagt sig uden for den og kampen flammede op ved den lange pælebro, ved borgbankens to mærkelige spærregrave og til sidst ved det vældige, centrale stentårn, borgens stærke kerne.

Kæmpet har der nemlig været på denne plet, og den røde hane har galeet over borgen hele to gange. Det fortæller to brandlag os, særlig tydelige i den nordlige spærregrav. Og her kunde man se, at borgen næppe har været synderligt gammel, da den første katastrofe indtraf. Der var nemlig kun skredet meget lidt fyld ned fra gravens sider, da det første brandlag dannedes. Årsagen til branden kan vi selvfølgelig ikke læse ud af laget. Den kan have været en tilfældig hændelse, og den kan have været en følge af de uroligheder, som herskede i landet efter Valdemar Sejrs død.

Selv om kampene mellem Erik Plovpenning og hertug Abel hovedsagelig udspillede sig i hertugdømmet, det sydlige Nørrejylland og på Fyn, forplantede uroen sig dog også østover, helt til Skåne, dels som en bitter strid mellem kongen og Roskildebispens, dels som en skånsk bonderejsning imod den skattekrævende Erik. Det er kun lidt, vi kender til de udslag, som uroen gav sig; men at den i 1240'erne meget vel kan være blevet Næsholms skæbne, er der i og for sig ingen grund til at tvivle om. Måske kan man også tænke på de kampe, der udspandt sig på Sjælland kort efter den tredje Valdemarssøns, Christoffer I's kroning i 1252. Vi hører ganske vist kun om kongens nederlag ved Skælskør og hans hovedkuls flugt mod København, som lukkede sine porte for ham; men atter her må der under stridighederne være hændet uendelig meget, som de sparsomme, skrevne kilder ikke har gemt noget minde om. Lige meget — enten Næsholm er brændt ved et ulykkestilfælde, eller den er blevet et af uroens ofre — den er gået til grunde på en dag, da vinden stod friskt svøbende ind over banken fra sydvest. Den vestligste bygning — vi vilde vist kalde den borgens øko-

Dr. la Cour og en medarbejder drøfter et fund.

nomifløj — havde stråtag, og dynger af dets brændende strå lagde sig som et tæppe over brostenene mellem bygningen og tårnet eller føg ned i den nordlige spærregrav, hvor det lejrede sig som en kulsort stribe over fylden i gravens bund.

Nå, Næsholm blev genrejst, og der gik nu adskilligt længere tid, inden den næste — og endelige — ødelæggelse fandt sted. Leret i den nordlige spærregravs sider skred i årtiernes løb ned og dannede et tykt lag over sporene efter den første brand. Graven, som oprindeligt havde været dyb og spids — V-formet — blev nu langt mindre dyb og fik en nærmest trugformet bund. Dens værdi som spærringsmiddel var derfor i væsentlig grad svækket. Hvis en ny og alvorlig fare stod for døren, og det lykkedes en angriber at slippe over på borgholmen, vilde han uden vanskelighed kunne nå forbi det lille vagt-
hus ved broen og den lange østlænge, hvor sikkert mand-
skabet havde til huse og staldene fandtes, ja, end ikke borgens »palatium« — høvedsmandens bolig — kunde standse ham, før han nord om tårnet var nået frem til den næsten halvfylde spærregrav. Det gjaldt da bare om for ham at forcere denne — så vilde tårnets skæbne være beseglet.

Et sådant angreb gjorde det af med Næsholm. Vi kan — med lidt god vilje! — næsten skridt for skridt aflæse, hvorledes det fandt sted.

Tidspunktet har været kort efter 1340. Næsholm var den gang som de øvrige kongelige borge på Sjælland pantsat af den udelige kong Christoffer II, der i 1332 var død fra et herreløst land. Borgens indhaver var blevet den holstenske grev Johan den Milde af Kiel, og Næsholm havde altså holstensk besætning. For den unge kong Valdemar Atterdag måtte det være et selvskrevet mål at bringe også Næsholm på ny under kronen sammen med det øvrige sjællandske krongods, som Johan havde udpint, og det kunde kun ske ved anvendelse af magt. Om kongens kampe hører vi både et og andet, men alligevel nævnes bare en ringe brøkdelen af det, som må være hændet i begyndelsen af 1340'erne, og som førte til kongens sejr og holstenernes fordrivelse. Vi hører ikke Næsholm omtalt i nogen bevaret skriftlig kilde, skønt vi med absolut sikkerhed kan gå ud fra, at også dette borgens skæbne har stået på dagsordenen. Vor viden er udelukkende afhængig af, hvad vi har kunnet »grave« os til. Og på den måde har følgende billede formet sig:

Holstenerne på Næsholm har mærket, at det truende uvejr nærmede sig, og i sidste øjeblik er de begyndt at træffe visse sikkerhedsforanstaltninger. Således har de taget fat på at gøre den nordlige spærregrav bredere. De er dog ikke nået synderligt langt med arbejdet, før vore folk — egnens bønder, kongens mænd? — har vist sig oppe på bakkeskråningen i syd. I stor hast har borgens

Forskellige arbejdsbold af studenter har været med til at grave Næsholm ud.

besætning så søgt at isolere sig ved på to steder at kaste den lange pælebros planker af — og naturligvis lade vindebroen gå op.

Derved er kampen i første række kommet til at stå om broens inderste fag. Økser og dolke har været anvendt i nærkampen, og en regn af armbrøstbolte har haglet ned over angriberne. Men disse har ikke været til at standse. De er stormet op over borgbanken, holstenerne har trukket sig ind bag spærregravene, har besat tårnet, trukket

broen til dets indgang på vestsiden op efter sig, og så har de ført en henholdende, håbløs kamp, fanget som en rotte i fælden.

Denne slutkamp kan vi følge gennem fundene. For anden gang er borgens bygninger gået op i luer, og nedstyrtende, brændende tømmer har lejret sig i de indskæringer, som det ufuldførte forsøg på en udvidelse af den nordlige spærregrav har efterladt som friske sår i dens sider. På dette sted er der blevet kæmpet, ligesom den sydlige spærregrav har været et selvskrevet mål for vore folk. Her lå nemlig — tæt ind under tårnet — borgens eneste brønd, og kunde besætningen afskæres fra den, vilde den have tabt spillet. Af de henved 300 armbrøstbolte, som er fundet ved undersøgelserne, stammer det overvejende flertal fra brofagene nærmest borgbanken og fra de to spærregrave.

Men mange kom også frem på den brolagte plads mellem tårnet og økonomibygningen i vest; thi til den er vi slutteligt trængt frem, og her har den endelige og afgørende kamp stået. Da den har været kæmpet til ende, har borgen været en rygende ruin, holstenerne har været røget ud som ræven af hulen, og Næsholm har atter ligget fast i den danske konges hånd.

Kong Valdemar har dog ikke villet genopføre borgen.

Dens primitivitet har ikke svaret til, hvad tiden krævede af et kongeligt anlæg. Man har derfor »flyttet« Næsholm, og allerede 1354 nævnes dens afløser *Nygård*, det nuværende *Drøsselholm* (i k e e »Drosselholm«, som det desværre i de senere år er blevet almindeligt at kalde gården ved en total misforståelse af dens navn!). Allerede under opførelsen af Nygårds store, faste stenhus har Næsholm været benyttet som stenbrud. Alle de bygningsmaterialer, som endnu var brugbare — først og fremmest formsten og gulvfliser fra palatiet — er blevet ført bort. Det har været vanskeligt nok, for den lange pælebro har været i en ynkelig forfatning. Men hvor holstenerne havde afbrudt den for at holde sig fjenderne fra livet, har man fyldt hullerne ud med dynger af svære kampesten, murebrokker og andet affald, og på den måde har man skaffet sig en vejbane på de steder, hvor broen ikke selv lod sig benytte. Læs efter læs er så skumplet ned over borgbanken, ud over broen og hen til det nye byggested.

Ja, sådan tegner billedet sig i store træk. Fantasi og kombinationsevne har været taget i brug ved dette lille rids — det skal ikke skjules. Men hvilken arkæolog kan mangle disse egenskaber, hvis han overhovedet vil prøve på at forstå, hvad kun jorden fortæller om, medens alle skriftlige kilder tier?

For sent til dampskibet - -

Pastor F. B. Møller, der døde få år efter, at han i 1912 som 80-årig havde taget afsked som præst, fortæller i sine efterladte optegnelser, der nu er udsendt som bog, „En gammel Præst fortæller“, at han i 1857 som huslærer på Ellingegård kom meget ud, navnlig til Nykøbing:

„Den mærkeligste familie var byfogdens — Svanenskjolds; han var flegmatiker og podagrist; hans kone var et af de mærkeligste mennesker, man kunne tænke sig; nervøs til fingerspidserne, excentrisk og umådelig energisk for hvad hun begyndte på; hun kunne hitte på de ejendommeligste ting — især på hans fødselsdag, da luften skulle fyldes med poesi og romantik, noget, han aldeles ikke satte pris på. Nuværende kgl. skuespiller Kolling er derudefra; ham tog hun sig af; hun rejste selv ind til København, gik fra den ene til den anden, trængte på, lod sig ikke afvise, for hun fik folk ved teatret til at tage sig af ham.

F. B. Møller havde lovet at være til stede ved en af sine nærmeste venners bryllup i Roskilde. Han fortæller derom:

„Jeg gik til Nykøbing om aftenen for at tage med dampskibet næste morgen til Roskilde; jeg lå hos Svanenskjolds om natten; de lovede mig sikkert, at de skulle vågne betids, og til yderligere tryghed havde de anmodet vægteren om at vække pigen kl. 5. Rolige gik de i seng, men da jeg blev vækket om morgenen, var dampskibet sejlet og allerede ovre ved Frederiksværk — alle havde sovet over sig! Jeg var fortvivlet; der blev talt og overvejet, hvad jeg skulle gøre, frem og tilbage. Endelig besluttedes det, at vognen skulle køre mig ned til et færgested, Kongsøre, tror jeg det hed; derfra kunne jeg måske blive sejlet til Holbæk. Jeg kom da også ned til fjorden, fik fat i en båd og sejlede ud på fjorden; midt ude på den traf vi en større båd, der skulle til Holbæk, den indhentede vi, og jeg kom om bord på den. Således nåede jeg byen; i førstningen havde jeg tænkt at gå til Roskilde, men det var en smeltende varme og lige i middagsstunden, så jeg lejede da en enspændervogn. Det gik såre langsomt; i den stærke solhede fik jeg en kraftig hovedpine. Jeg kom til målet, da bryllupsgæsterne sad ved den fjerde ret mad.“

Odsherreds og Nykøbings våbenmærker

Af Inger Schjørring

Fotos: Nationalmuseet

Den ældste administrative inddeling af det danske rige er herrederne, og denne herredsinddeling er — i modsætning til senere tiders inddeling i amter, birkers og sogne — i høj grad naturbestemt. Dette gælder i udpræget grad Odsherred, der i gamle dage inden Lammefjordens udtørring næsten var en ø, dengang kun „landfast“ med det øvrige Sjælland ved Faarevejle-Dragsholm, hvor denne borg vogtede indgangen til herredet.

Da *Odsherred* ligesom andre herreder og købstæder anskaffede sig sit eget segl, først og fremmest til brug ved forseglingen af dokumenter i forbindelse med de forskellige kongehyldinger, blev Odsherreds geografisk særprægede form og beliggenhed udtrykt i herredets segl og i det på grundlag af dette segl senere udformede våben.

Dette våben består af en femtakket, eller som det hedder i heraldikens gamle sprog, en *femoddet* guldstjerne lagt ovenpå flere koncentriske kredse af sølvbølger, alt dette i et blåt skjold.

Den ældste anvendelse, vi kender, af dette herredsmærke er ved forseglingen af dokumentet i forbindelse med hyldingen den 3. marts 1610 af den udvalgte prins *Christian*, *Christian den IV's* ældste søn, der døde 1647 i Dresden på en baderejse til Karlsbad. Her er der selvfølgelig ikke tale om farver, men om et cirkelrundt segl i papir og voks med omskrift ODTZ HERRITZ SEGSEL.

Først op imod vor tid har man opfattet seglmærket også som et våbenmærke med farver i form af en gylden stjerne på sølvbølget, blåt skjold.

Selv om der fra gammel tid ikke foreligger noget om betydningen af dette mærke, har man sikkert lov til at mene, at denne femoddede stjerne skal betyde selve Odsherred omgivet af „Havet, bugten og fjorden“, som der står i sidste linie af Johar Hansens Odsherredssang.

Odsherreds mærke og våben bliver således et af de såkaldte parlente eller „talende“ våben, der fortæller noget om navnet på våbnets indehaver, på samme måde som når den danske adelsslægt Trolle har en trolde som våbenmærke og Løve herred en opspringende løve.

Hvis man ville udtrykke selve navnet *Ods herred* i et mærke, var det derfor ganske naturligt at vælge en stjerne med odder. Og når stjernen er blevet netop femoddet, ligger det meget nær at antage, at der er tænkt på Odsherreds fem mest fremtrædende odder og næs, nemlig Sjællands Odde, Korshage, Nakkehoved, Kongsøre Nebbe og Ordrup Næs.

Odsherreds mærke kan selvfølgelig være ældre end 1610, men det er ikke sandsynligt, idet der ved den foregående hylding i 1584 af den dengang kun syvårige *Christian IV* ifølge Poul Bredo Grandjeans „*Danske Herreders Segl indtil 1660*“ (Kbh. 46) for Odsherreds vedkommende kun blev anvendt private bomærkesegl. Det var netop omkring 1600 på *Christian IV's* tid inden enevældens indførelse, at det blev al-

Odsherreds ældste seglmærke med den femoddede stjerne på koncentriske bølgelinier. Aftryk i papir over voks fra 1610.

mindeligt, at de forskellige herreder og købstæder, der ikke allerede havde et segl, anskaffede sig et sådant, sikkert på kongelig henstilling og til brug ved disse hyldinger.

Mon ikke *Dragsholm birk* har fået en sådan allerhøjeste henstilling og derfor har fået anskaffet sig et seglmærke til brug ved hyldingen den 30. juni 1648 af *Frederik III*? Det er i alt fald første gang, vi ser birkets segl i brug.

Dragsholm birk har simpelthen lånt Odsherreds mærke, blot med den forskel, at den femoddede stjerne her er anbragt i en opadvendt femkant i stedet for på bølgelinierne. Måske hentyder femkanten, hvad tilfældet sommetider kan være i heraldiken, til en borg, og så er det naturligvis til borgen *Dragsholms mure*.

Iøvrigt brugte Odsherred selv ved samme hylding et par uger før, den 10. juni 1648, pudsigt nok birkets våben, hvis omskrift da også er AADTS HERREDTS SEIGEL 1648. Dette segl bliver altså en slags fælles mærke for herred og birk.

Købstaden Nykøbings seglmærke er ældre end både herredets og birkets. Det findes anvendt allerede 17. august 1519.

I modsætning til, hvad tilfældet er for herredet og birket, hvor vi kun har seglets aftryk i papir over voks, er vi for *Nykøbings* vedkommende stadig i besiddelse af selve malm-signetet, den såkaldte stamp, der nu findes på Nationalmuseet.

Dette signet viser en seksoddet stjerne, omfattet af en tilta-

Udsigt mod Nykøbing — man ser kirken i horisonten — efter et gammelt billede.

Dragsholm birks ældste seglmærke med Odsherreds femoddede stjerne, omgivet af en femkantet borgmur. Aftryk i papir over roks fra 1648.

gende måne, altså en *nymåne*, der atter er omgivet af fire mindre, seksoddede stjerner, een i hvert sit hjørne. Omskriften er: S'VILLE NYKOPECENSIS IN ODZ HÆRÆTH*).

Også Nykøbings våben er i alt fald delvis et „talende“ våben, idet man sikkert har lov til at sige, at månen i ny hentyder til bynavnet *Ny-købing*. I alt fald plejer man i heraldiken at udtrykke noget nyt ved anbringelse af en *nymåne*.

At man sommetider kan finde seglet afbildet med månen i næ betyder jo blot, at vedkommende har vendt seglet forkert.

Med hensyn til den seksoddede stjerne kan de Nykøbingborgere måske have tænkt sig, at byen i modsætning til det senere herredsvåben med den femoddede stjerne måtte have en sjette odde, nemlig den odde, hvor Ringholm nu ligger, lige uden for byen.

Dette sidste er dog mere end tvivlsomt, idet den sjette odde i stjernen allerede er forsvundet i det nye segl, brugt første gang 1608, hvor alle byens stjerner er blevet femoddede ligesom stjernen i Odsherreds mærke af 1610.

Som oplyst af A. Thiset i Tidsskrift for Kunstindustri 1894 fandtes Nykøbings byvåben i sin tid malet på byens ældre rådhus, og var dér fremstillet med en femoddet guldstjerne omfattet af en guldmåne, der atter omgaves af fire guldstjerner i blåt felt. Ganske på samme måde er våbnet afbildet på det

*) S' = sigillum

dengang i brug værende i 1706 stukne signet, samt i det under 9. april 1938 indregistrerede byvåben.

Derimod er Nykøbings våben i det i anledning af Christian IX og dronning Louises guldbryllup den 26. maj 1892 udgivne jubilæumsalbum afbildet med de oprindelige seksoddede stjerner fra 1519, men desværre er våbnet vendt forkert med månen i næ og alle stjernerne lige store og anbragt som et kors.

En hel anden mulighed for tydningen af nymånen og stjernen i Nykøbings gamle våben end den ovenfor anførte, ville det være at antage, at månen — som så ofte i heraldiken ligesom den stiliserede lilje — er et billede på himmeldronningen, på *Jomfru Maria*, og stjernen på Alverdens Frelser, *Jesus Kristus*.

I Sæby købstads våben findes således et billede af Jomfru Maria med barnet på skødet, anbragt over en liggende, opadvendt halvmåne. Odenses gamle byvåben viser Madonnas gyldne lilje, og — for at vende tilbage til Holbæk amt — Tølløse birk har Jomfru Maria med barnet som våbenmærke.

Forudsætningen for denne antagelse ville dog være, at der i Nykøbing fandtes en kirke, indviet til Vor Frue.

Derom ved man intet.

Vi ved kun, at der til Nykøbing nuværende kirke var knyttet et alter, indviet til Sankt *Anna*, Jomfru Marias mor, således som påvist af afdøde sognepræst i Nykøbing, pastor G. Knudsen: Om præstegården i Nykøbing i „Fra Holbæk amt“, 1911, hvor der er tale om noget jordegods, der den 3. juni 1493 blev tilskødet Sankt Annas alter i Nykøbing kirke af fru Hebbil Lykkesdatter.

Pastor Knudsen nævner den mulighed, at hele kirken har været indviet til Sankt Anna. Dette er dog næppe sandsynligt, idet der så i det pågældende dokument ville have været tale om Sankt Annas kirke, og ikke blot om Sankt Annas alter.

Kalkmalerierne i en kirke kan ofte ved deres emnevalg give oplysninger om, hvem den pågældende kirke har været indviet til.

I Nykøbing kirke findes der ifølge den i Nationalmuseets arkiv værende beskrivelse på kirkens østlige kappe i korhvelvingen en knælende Maria og Kristus i mandorla, den ovale, mandelformede glorie. I tilbygningen mod syd nogle figurer i blomsterbægre, hvoraf to bærer navne, David og Simeon.

På skjoldbuerne er der her latinske indskrifter med minuskelbogstaver. Kun den ene er læselig. Det er slutningen af Simeons ord til Jomfru Maria ved fremstillingen i templet:

Det originale malmsignet eller stamp til Nykøbings ældste seglmærke fra 1519, nu på Nationalmuseet. For neden et aftryk i gips. Man ser den seksoddede stjerne omfattet af en tiltagende måne, der igen er omgivet af fire seksoddede små stjerner.

Ja, også din egen sjæl skal et sværd gennemtrænge! — så at mange hjerters tanker skal blive åbenbare. (Lukas 2,34).

Kong David findes meget hyppigt afbildet i kalkmalerierne i vore kirker — som blandt statuerne på de franske gotiske katedraler — i sin egenskab af en af Jomfru Marias forfædre.

Som fremhævet af K. Broby-Johansen i „Den danske billedbibel“ side 72 er det efter evangelierne ikke Maria, men Josef, der er af Davids slægt. Men for legendeforfatterne og kalkmalernes enkle ræsonnement måtte det imidlertid være Maria, Josef var jo slet ikke far til barnet.

Tilstedeværelsen af et Sankt Anna alter i Nykøbing kirke taler således ikke imod, at denne kirke kan have været indviet til Vor Frue, og det gør resterne af de kalkmalerier, der findes i kirken, heller ikke.

Det var at ønske, at dette spørgsmål: hvem — Jomfru Maria eller en anden — der engang har været Nykøbing kirkes og dermed også byens skytshelgen, måtte blive grundigt undersøgt.

Skulle det vise sig at være Vor Frue, er der en vis mulighed for, at man virkelig også har haft hende og Jesusbarnet i tanker ved valget af nymånen og stjernen i Nykøbing gamle byvåben.

Dialekten i Odsherred

Af KRISTEN MØLLER

Hvored adskiller Odsherreddialekten sig fra de sjællandske nabodialekter? Kan man fremdrage nogle særtræk, eventuelt træk som odsherredsk har fælles med visse andre nabodialekter? Er der forskelle indenfor selve Odsherred? Det er sådanne spørgsmål, jeg gerne ville prøve på at besvare.

Det bliver naturligt, at jeg først beskæftiger mig med det sproglige udtryk, ordenes udtale, det rent lydlige, dernæst med eventuelle grammatiske forhold, ordenes bøjning og deres forbindelse med hinanden — og endelig omtaler selve det egentlige sproglige indhold, ordforrådet.

Først altså de lydlige forhold. I begyndelsen af dette århundrede afsluttedes et større arbejde, »Kort over de danske folkemål«, der stadig er et hovedværk indenfor nordisk dialektforskning. Som titlen siger, består dette værk af kort (med tilhørende tekst), en lang række farvelagte Danmarkskort, hvorpå de forskellige sproglige ejendommeligheder (især m. h. t. lyd og bøjning) er vist ved forskellig farvelægning, således at man derved kan se deres geografiske udbredelse. Dette kortværk blev udgivet af dr. *Marius Kristensen* i Askov og højskolelærer *Valdemar Bennike* i Vallekilde, og det har derved på en vis måde en direkte tilknytning til Odsherred. Vallekilde var dengang ved siden af Askov en slags central for studiet af vore dialekter. Bennike samlede bl. a. en masse materiale og tegnede kortene. Der er grund til her ved denne lejlighed at mindes hans indsats for dansk dialektforskning.

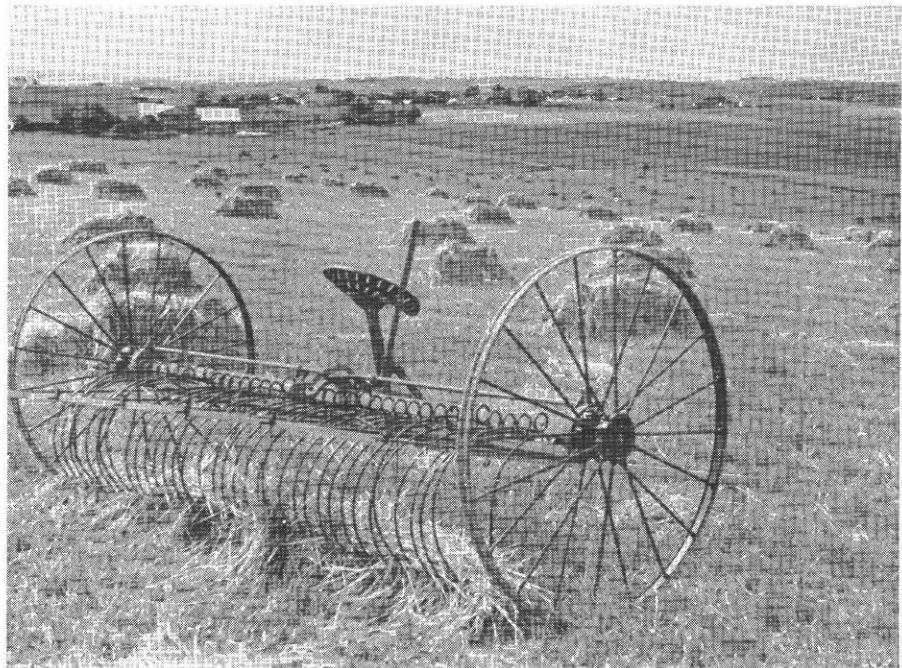
Blader man nu »Kort over de danske folkemål« igen, da overrasker det vel ikke, at man også finder kort, hvor Odsherred fremtræder med en særlig farve i forhold til de tilstødende landsdele. Jeg skal her omtale nogle lydlige særtræk, de afslører.

I det nordlige område til (og med?) Vig sogn siger man *kae*, *bae*, »kage, bage« o. s. v., mens man i Grevinge, As-

næs og længere sydpå har formerne *karve*, *barve* o. s. v., der igen mod sydvest og syd på Sjælland afløses af den førstnævnte udtale. I Odsherred, på Halsnæs og på Sejerø har man undertiden bevaret en gammel længde på selvlyd foran m: *yem*, *syem*, *tyeme*, »øm, søm, tømme« o. s. v. Rigssprogets lange u udtales yw (y = et y-agtigt u) i det nordlige Odsherred: *hyws*, *myws*, *mywr*, »hus, mus, mur« o. s. v.; mod syd findes nu rent u i sådanne ord, men udtalen har vist tidligere været som den nordpå. For øvrigt er denne yw- (og især øw-) udtale af u meget almindelig i andre af vore ødialekter. Ordet *af* udtales *aw* i Odsherred og på Kalundborgegnen, ellers lyder det *a'e* (med stød på a) i sjællandsk. En ejendommelighed, der ikke er omtalt i »Kort over de danske folkemål«, består i, at man i Højby sogn siger *tad* for *tag*: *taddet*, »taget«, ganske som i det allersydligste sjællandske.

Hvis man tænker sig, at man havde haft lejlighed til at høre dialekttalende fra Odsherred, der var gamle eller midaldrende i 1880-erne, da ville det sikkert være muligt at iagttage flere særtræk i udtalen (jeg har her især den nordligste i tankerne). For nogle år siden faldt jeg i Stenstrup over en gammel regnskabsbog, ført af en smed i Lumsås i 1880-erne. Han hed vistnok Hans Petersen, men desværre har jeg ikke kunnet få nærmere oplysninger om ham. Det kan således naturligvis ikke være ganske sikkert, at han stammer fra Højby sogn. Smedens bogstaver er, set udfra rigssprogsnormen, meget mangelfuld og ubehjælpelig, men så vidt jeg kan se, afslører han træk af sin egen gammeldags udtale, sit eget lydsystem. Således synes han ganske klart at have udtalt langt i som ci; han skriver f. eks. *svein*, »svin«, *sveinelad*, »svinelad«, *landseide*, »landside« (til plov), *meirei*, »mejeri«, *reive*, »rive«, *sovrive*, »sovrive«, o: slæberive, gammeldags hesterive; tilsvarende former med ei træffes på Sejerø. Men det må dog indrømmes, at man langt fra altid får noget klart billede af smedens udtale, idet han synes at have

Landskab i det østlige Odsherred set fra Egebjerg med Lammefjorden i baggrunden til venstre. I forgrunden en „soreive“.

tillagt sig visse skrivevaner, især en klar tilbøjelighed til at rutte med skrivemåderne ei også for æ og e og øi for ø, således f. eks. et *seillespeinde*, »selespænde«, *Jøiren*, »Jørgen« o. s. v. Former som *nylle* og *bylle* for *nøgle* og *bøjle* kan måske også repræsentere virkelige tidligere forekommende udtaler; i Lars Andersens folkemindeoptegnelser findes *bøjle* en gang skrevet *bylle*.

Vor regnskabsbog indeholder imidlertid også adskillige ord eller former, som det ikke er lykkedes mig at identificere. Hvad er en *plovsmalle*; »en *ille* (*eille*) og to boldte«; »*veinlejern* med søim«? Hermed har jeg på en vis måde foregrebet det sidste punkt i min fremstilling.

Vender vi os nu til ordenes bøjning og deres forbindelse med hinanden, så er der åbenbart ikke meget her, som er karakteristisk for odssherredsk dialekt i forhold til andre sjællandske dialekter. Jeg skal dog her omtale en enkelthed, som jeg bl. a. har truffet i en af de dialekttekster, der findes trykt i »Odssherredsbladet«: »Dyv veð någ fra din ejn slægd lissåm je veð de fra dæn af min . . .«, altså svarende til hvad man i dansk rigssprog og andre danske dialekter udtrykker med ejestedordet *min* alene. Jeg har ret ofte stødt på forbindelsen *den af min* i Odssherred, bl. a. i Fårevejle: »du kan låne den af min« (om en cykle). For øvrigt går denne sproglige ejendommelighed i hvert fald også lidt længere sydpå, idet den nemlig også forekommer på Kalundborgegnen, især i en speciel anvendelse som et slags forkortet udtryk for »min kone«, f. eks. »den af meen hun sagde . . .« Fra Østsjælland haves

en oplysning om, at *min* (men uden forstærkende *den*) her anvendtes på samme måde.

Vi kommer så til det egentlige sproglige indhold, ordene selv og deres betydning (den lige behandlede brug af *min* hører naturligvis også herhen). Det er ikke vanskeligt at finde ord, der alene eller næsten kun forekommer i vor dialekt. Der kan endda nævnes flere sammen i saglige grupper. Således f. eks. et par særord vedrørende bagning i gamle dage: *ovnstræ*, dels især om stoken til at rage op i ilden med, dels i flertal om alle bageredskaberne. Også på Sejerø brugtes ordet. *Ovnstrol-den*, *trol-den* eller *ovnskællingen*, sagde man, var jaget ud, når ovnen var varm nok. Og fra madlavningens område det for Odden og Højby sogne karakteristiske ord: *skarting*, flertal *skartinger*, »byggrynklumper kogt i mælk eller i det vand, hvori blodpølserne var kogt«; også om klumper af den sidste rest blodpølsemad, rørt ud med rugmel (*blodskartinger*). Disse skartinger var ofte meget hårde; deraf talemåden: »så hård som en odbo-skarting«. Desuden *fyldingskager* (på Sejerø *fuldskager*) om lignende kogte boller med eller uden fars indeni. Samme ret og betegnelse derfor er også kendt fra Lyø syd for Fyn. Når man havde kogt flæsk før jul, dyppede man brødsriver i flæskesuppen; det var de såkaldte *flad-flirper* eller *dyppebrød* (den sidstnævnte betegnelse er også brugt andetsteds).

Til den gamle arbejdsvogn hørte (hører) *for-* og *bag-træ*, hvad man alle andre steder i landet kalder *for-* og

bagsmæk; den sprøde, smækstang, der fastholder dem, havde i Højby sogn den mærkelige betegnelse *medvan*. Vognens sidefjæle kan gøres højere med *kæpskinner*, i Odsherred kaldet *sættebrætter*, svarende til *sættefjæl* i Østjylland. Og endelig skal *krogkæp* tidligere have været den almindelige betegnelse for *vognkæp* (Vig sogn).

Blandt særtræk i ordforrådet kan også peges på en del specielle ord for atmosfæriske forhold: *jælet* og *hejet*, om diset, tung luft, *vejrkrøg*, vistnok om særlige skyformationer, der tyder på storm (og ikke »stump regnbue«), *vomtælle*, om en art makrelskyer; ordet findes også på Birkholm og på Møn, hvor man desuden taler om *vomtalgsskyer*, *vinterveje*, om striber på himlen, noget i retning af nordlys (på Vestfyn bruges *vintervejen* om mælkevejen). »Nu begynder vandmændene at bære vand«, sagde man i Stenstrup, når der viste sig store, lyse skyer i horisonten. »Nordøsten kan regne bytyren ihjel«, fra Odden sogn — og endelig den specielt odsherredske form for alm. sjællandsk *hoft*, »tage af, være i færd med at holde op, om regn«: *hovsne*.

Desuden kan nævnes ikke så få specielle ord, der angår fiskeriet ved Odsherreds kyster i ældre tid, således vedrørende de gamle marsvinsstader: *hage*, *sky*, *såt*, som desværre ingen vel kan gøre rede for i nutiden; videre *hovrak*, »spigerhaj«, *fak*, »slette, ising« (også kendt fra Halsnæs og Nordsamsø, et »sandpeijern« noterer den gamle smed i Lumsås, d. v. s. »et slags piglyster til at stikke pighvar med« o. s. v.

Endnu et par spredte eksempler til slut: *sov* (også i en del af det egentlige Nordsjælland), svarende til alm. sjællandsk *slod*, »oprivning«, jfr. *sovrive* ovenfor. *Skred(e)*,

»muldfjæl på plov«, som Lars Andersen har opnoteret efter Niels Hansen, Klint; denne betegnelse findes, mig bekendt, i nutiden kun et par steder i Vestjylland. *Hovedlad* svarer til den ellers alm. sjællandske form *hovedlag* (-lav), »hovedtøj til hest«, men den odsherredske form er også almindelig i Østjylland. Betegnelsen *tilli(r)p* for fuglen præstekrave hører hjemme på Odden og på Sejerø. Syd på (i Fårevejle og Vallekilde) kaldes en æble-skivepande for en *hulpande* og en almindelig stegepande for en *hanpande* (egl. håndpande), en form, som åbenbart påvirker *hulpande*, der undertiden fremtræder som *hunpande*. Verbet *flose*, der betyder »ødsle, rutte med«, kender jeg desuden fra Langeland. Til allersidst en speciel odsherredsk talemåde: »han (eller hun) begynder at gå i det lange trug«, når vedkommende er blevet over 30 år uden at være blevet forlovet eller gift.

Forekomsten af de mange særord i vor dialekt tyder for det første åbenbart på, at Odsherred er et slags reservat for gamle ord (der for en dels vedkommende er forsvundet over et centralt område) på samme måde som det ofte er tilfældet med større og mindre øer; jfr. henvisninger til Møn, Lyø m. fl. foran. Dernæst afslører flere af de nævnte ord (sammen med nogle lydlige ejendommeligheder) visse sammenhængende kulturområder, ikke alene forbindelser mellem Odsherred og det egentlige Nordsjælland, men også til den anden side mellem vort område og (naturligvis) Sejerø samt videre helt over til Samsø og Østjylland.¹⁾

1) Som man vil have bemærket, er flere ords betydning ikke helt sikker. Skulle en eller anden læser være i stand til at give visse oplysninger, bedes disse sendt til Udvalg for Folkemaal, Fiolstræde 1, Kbhvn. K. Også oplysninger om helt andre ord vil være velkomne.

*Ungdom og sommerland og fortid:
Lejrskoledeltagerne ved jættestuen i
Nyrup.*

På lejrskole i Odsherred

af K. M. Eriksen

I mere end ti år har Sortedam Gymnasium, H. Adlers Fællesskole, København, i den første uge af september haft lejrskole i Odsherred. Hvert år har et nyt hold unge mennesker — ofte for første gang i deres liv — oplevet denne skønne landsdel og er vendt hjem med stærke indtryk af dens særprægede naturforhold og rige kulturmindestykker. Siden 1947 har Klint Hotel været station for lejrskolen.

Når vi har valgt Odsherred som arbejdsområde, er der naturligvis mange grunde dertil, men først og fremmest er det den, at Odsherred er „hele Danmark i en håndvending“ som det så rigtigt udtrykkes i den kendte sentens. Næppe mange

steder finder man som her så mange og så forskelligartede studiemuligheder indenfor så begrænset et område. Det er især fagene geologi, geografi og historie, der arbejdes med på lejrskolen.

Odsherreds terræn, som det blev udformet i slutningen af istiden, da den skandinaviske indlandsis havde sin yderste rand midt ned gennem herredet, viser os med næsten skematisk klarhed den serie af landskabsformer, der dannes, når en ismasse af kæmpemæssige dimensioner rykker frem over et landområde og gennem længere tid lægger sig fast med sin yderste rand langs en nogenlunde konstant linie for sluttelig helt at

Højby Kirke. Billedet er fra Tage Christiansens bog: „Kirken den er et gammelt hus“. K. M. Eriksen fot.

smelte bort, efterladende sit morænemateriale på det sted, det nåede frem til, inden afsmeltningen for alvor satte ind. — Tre tungeformede udposninger fra indlandsisen skød sig mod istidens slutning øst fra ind over Odsherred. Over en lang strækning glattede de terrænet ud, høvede ujævnhederne af. Det er de tre såkaldte „inderlavninger“: Lammefjord, Sidingefjord og Nykøbing Bugt. Videre vestover skete der en ophobning af morænemateriale i „morænebakklandet“. Det er de tre buede bakkedrag, der omkranser inderlavningerne og som længst mod vest i bakklandet giver dette en brat afslutning i de langstrakte „randmorænebakter“, tydeligst at se i Vejrhøjområdet og i bakkedragene lige nord for Nr. Asmindrup Station. Vest for isranden strømmede smeltevandsfloderne ud mod Sejerøbugten og aflejrte de medførte sandmasser i en svagt mod vest skrånende flade, den såkaldte „flodslette“ svarende til de jyske hedesletter. Trundholm Mose er en flodslette af denne art. Ganske vist er den senere blevet dækket af aflejringer fra det hav, der i stenalderen strakte sig helt ind til randmorænen, og havaflejringerne er senere igen blevet dækket af et tørvclag. Men sin karakter af slette har området dog bevaret.

Da Danmarks istidsdannelser indtager en fremskudt plads i gymnasiets nuværende geologipensum, er det klart, at en dags ekskursion lagt tværs gennem den nordligste Odsherredbue vil have stor undervisningsmæssig værdi. I forvejen er det fornødne teoretiske grundlag gennemgået på skolen, terrænkort er studeret og eleverne har lært de stenarter og jordbundsarter at kende, som de kan træffe på under ekskursionen. På udvalgte punkter tegner de landskabsskitser, og de standser op for at

foretage jordbundsundersøgelser, hvor ruten passerer grusgrave. Her er det en yndet sport at forsøge at finde „ledeblokke“ d. v. s. stenarter, hvis oprindelsessted man kan fastslå. De finder altid „kinnediabas“, en stenart, der er ført hertil fra Kinneskullen, ofte også blokke fra Østersøområdet, fra Finland og Ålandsøerne, men meget sjældent norske blokke, hvad der giver dem et håndgribeligt bevis for, at isstrømmen i det væsentlige har fulgt Østersøens dal eller er gået hen over Mellemssverige, inden den nåede frem til Odsherred. Som på lejrskolens øvrige dage bearbejder eleverne dagens iagttagelsesmateriale ved aftenarbejdet omkring det lange bord i Klint Hotels sal, og man overraskes gang på gang over den iver, hvormed de går op i arbejdet efter en lang dags anstrengende ture og endnu mere over, at de efter aftenen endnu har kræfter i behold til at ville forsøge at overskride den fastsatte borgerlige sengetid kl. 22.

En anden af lejrskolens dage er optaget af erhvervsgeografiske studier. Erhvervsgeografi er den side af geografien, der beskæftiger sig med undersøgelser af erhvervsforholdene især med henblik på disses afhængighed af geografiske faktorer som klima, terræn og jordbund, men i det hele må naturligvis kundskab om vort lands erhvervsliv have sin plads i nutidens skoleundervisning. På denne dag er eleverne delt i små arbejdsgrupper på to eller tre, der på egen hånd hjem søger forskellige erhvervsaktiviteter: gårde, mejerier, havne, bryggerier og betonvarefabrikker, medens andre arbejdsgrupper farer rundt og foretager „statistiske“ undersøgelser f. eks. vedrørende landbruget i morænebakklandet sammenlignet med det i de vestlige, san-

På våbenhusets loft: et af de oprindelige vinduer — med trærammen bevaret — i Højby kirkes ældste del.

dede egne. Eleverne medfører en arbejdsplan, som angiver undersøgelsesernes omfang i hovedtræk, men i enkeltheder planlægger de selv arbejdet. Den dag er eleverne i reglen særlig glade for. En af dem har udtalt sig således: „Den dag, hvor vi blev sendt ud i arbejdshold, var absolut den bedste. Det var morsomt at være helt på egen hånd og selv at kunne lægge arbejdsplanen“. Der er heller ingen tvivl om, at dette selvstændige arbejde er særlig værdifuldt, men det skal her siges, at den anvendte arbejdsform kun er muliggjort gennem en umådelig elskværdighed fra den lokale befolknings side, idet gårde, mejerier og andre erhvervsvirksomheder år efter år har modtaget vore elever og ofret tid på at besvare deres spørgsmål og hjælpe dem til rette med deres undersøgelser. Ligeledes har „statistikholdene“ rundt omkring på gårdene mødt stor imødekommenhed og venlighed. For at eleverne kan legitimere sig, har jeg givet dem en lille introduktionsskrivelse med fra skolen. Under besættelsesårene havde jeg for en sikkerheds skyld fået disse skrivelser undertegnet af sognerådsformanden, en foranstaltning som jeg tror var god til trods for, hvad en pige beretter om sin tur: „Alle vegne blev vi godt modtaget, så sedlen fra sognefogeden var for så vidt temmelig overflødig (men folk morede sig nu meget godt over den). Vi fik alle de oplysninger, vi ville have, og gik det noget trevnt med svarene, var det gevaldigt, som det hjalp, når vi beroligede dem med, at det bare var noget, vi gjorde for vor egen fornøjelses skyld, og at oplysningerne ikke kom videre“. Man må jo huske på, at det var i de tider, da alle var mistænksomme overfor fremmede og deres udspørgen.

Det er almindeligt, at elever på lejrskole får lejlighed til at studere en landsbykirke grundigere end et almindeligt turistbesøg giver anledning til, men det er ualmindeligt at finde en kirke, der egner sig så fortrinligt til formålet som Højby Kirke.

En hel dag tilbringer lejrskolen i kirken. Efter en inspirerende gennemgang af kirkens bygningshistorie af lektor C. L. Henriksen med rundgang om og i kirken fordeles eleverne på arbejdshold hver med sin specielle opgave. Der er et væld af opgaver. Et hold måler kirken op, et andet undersøger de skiftende tiders byggematerialer, et andet igen søger at danne sig et billede af kirkens udseende i de forskellige perioder af dens historie.

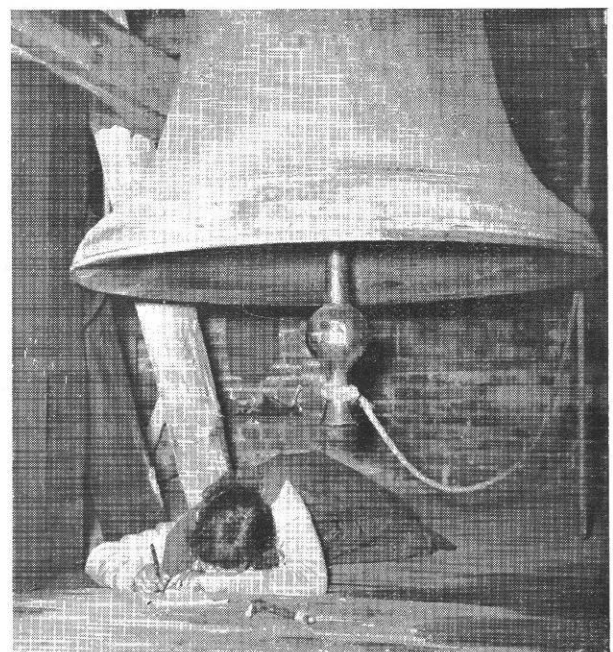
En betagende oplevelse er det at finde frem over våbenhusets loft til det lille vindu, som sidder der — ligesom glemt — i den ældste kirkebygnings mur, uforandret gennem århundreders omskift, omsluttet af solide granitsten og endnu med den gamle træramme bevaret.

Andre arbejdshold beskæftiger sig med kalkmalerier, altertavle, døbefont, prædikestol o. s. v.

Et hold er i tårnet og undersøger de gamle klokker. Studerer deres indskrifter og prøver forsigtigt deres klang. De må kunne latin og være noget musikalske, men de må tillige have en vis teknisk indsigt, for deres opgave omfatter også en redegørelse for klokkenes ophængning og den måde, de fungerer på. Hos graveren får de oplysninger om ringningen i det daglige og til de forskellige højtider.

Endnu en af lejrskolens dage benyttes til historiske studier. På den foretages en ekskursion til forskellige kulturmindestykker fra forhistorisk tid. Også i den henseende er Odsherred rigt udstyret, idet man på et snævert begrænset område når frem til runddysse, langdysse, jættestue og dobbeltjættestue. — Også middelalderborgen Næsholm besøges.

Istidslandskabernes formrigdom, stenalderhavets jævne flader, nutidens klintekyster og sandstrande, erhvervsvirksomheder med venlige og hjælpsomme mennesker, Højby Kirke, stendysser og jættestuer — alt „i en håndvending“ indenfor et velafgrænset, overkommeligt landområde — det er Odsherred som ideel arbejdsmark for en lejrskole.

Den store malmklokke er studeret, og med gulvet som skrivebord bliver den beskrevet..

Af Niels Jensen-Nybjergs Erindringer

Ved EDV. P. J. NYBJERG

Far fødtes 1853, altsaa for 100 Aar siden, og døde 1926. I sine sidste Aar fik han Tid til at nedskrive nogle Erindringer. Disse var dog ikke bestemt til Offentliggørelse, idet han skriver til Indledning:

Mit Liv har ikke været præget af Begivenheder, der kan have nogen som helst Interesse for en større Kreds, men jeg tænker mig, at det kan interessere vore Børn og maaske deres Efterkommere at faa lidt at vide om, hvorledes deres nærmeste Slægtninge har levet og virket i Fortiden, og tillige at faa et Indblik i, under hvilke Forhold man levede i Bonde- og Husmandshjem i min Barndom og Ungdom.

Vi mener dog, at et og andet deraf nok kan interessere andre, og jeg gengiver her enkelte Brudstykker, der væsentlig omhandler Forhold og Skikke fra den Tid, der her er Tale om. Far fortæller først om Slægten:

Fars Morfader Søren Jensen, kaldet Holst, var ligesom Oldefaderen Bødker og havde et Husmandssted med lidt Jordtilliggende i Nyrup. Han skal have været en efter sine Kaar sjælden oplyst og belæst Mand, som mange søgte Raad hos. Han og hans kønne Kone, Ane Nielsdatter, havde en Datter, Inger, som kom til at tjene i Hønsinge, hvor hun blev gode Venner med Jens Hansen, som — tidlig forældreløs — var opdraget hos en derværende Gaardmand. Da de giftede sig, overtog de Ingers Forældres Ejendom, medens de gamle »gik paa Aftægt«. De fik 8 Børn, af hvilke Far var Nr. 6. Nr. 5, Jens, blev bofast i Jylland og blev Stamfader til en talrig Slægt, og Jyderne syntes saa godt om denne Sjellænder, at de valgte ham til Folketingsmand i en lang Aarrække (1892 til han døde 1915). Mærkeligt, at han og Far, to Brødre fra et lille, fattigt Hjem, ad forskellige Veje kom ind paa Rigsdagen, hvor de var sammen fra 1910. Nr. 8 var en urolig Sjæl og var til Tider lidt »underlig«. Han forfattede under Navnet A. C. J.

Jens Hansen og Inger Sørensdatter.

Holst nogle af de Viser, der udkom hos Jul. Behrend, og som var meget yndede og blev sunget meget i Bondehjem. Han gik paa Langfart og endte vist som Missionær i Troperne.

Men nu maa jeg lade Far selv fortælle:

Min Far var en Slider, han arbejdede om Dagen for fremmede, om Vinteren tærskede han »til Punds«, hvilket kunde give 20—24 Sk. daglig, om Sommeren var Lønnen noget lignende. Tidlig Morgen og sen Aften arbejdede han med sit eget lille Landbrug. Ogsaa Mor arbejdede tidlig og sent, tildels med Syning for fremmede. Der skulde skaffes Føde og Klæder til en stor Familie: De to Bedsteforældre, Far og Mor og Børneflokken og det kneb ofte især om Vinteren naar vi var mange hjemme. Om Sommeren tjente nogle af os hos

Bønderne i Nærheden. Vi sultede aldrig men vi passede dog godt paa, at den, som fik den tykkeste Brødkive, skulde nøjes med den tyndeste næste Gang. Vi var fattige, men vi elskede vore Forældre og vort Hjem, og det faldt os aldrig ind, at andre Børn kunde have det bedre, selv om vi godt vidste, at nogle af dem havde i Overflod. Vort Hjem prægedes i det Hele af Nøjsomhed, Ærlighed og Kærlighed.

Mor var den mest begavede, idet hun havde arvet sin Fars gode Evner, og som Regel tilfaldt det hende at ordne alle Sager, der ikke havde med det praktiske Arbejde at gøre. Mor lærte os at læse, skrive og regne, før vi kom i Skole. Jeg kunde iøvrigt de almindelig brugte Bøger som Katekismus, Historiebog og flere Salmer udenad, før jeg kunde læse, fordi jeg hørte til, naar mine ældre Brødre læste højt paa deres Lektier. Det var ogsaa Mor, der tingede os i Plads, saa længe vi var mindre-aarige.

Fra jeg var 7 Aar, var jeg om Sommeren Vogterdreng hos Gaardmændene i Nærheden. De havde alle nogle afsides liggende »Græslodder«, hvor Køer og Gæs gik paa Græs. Der var noget ensomt for en lille Purk, der ofte fik Hjemvé, men om Aftenen løb jeg hjem til Far og Mor og var stolt over, at jeg kunde hjælpe lidt til. Lønnen bestod nu kun i Føden, men ogsaa det spillede en Rolle i vort Hjem.

5 Rdl. aarligt og Vognporten som Bolig

Da jeg var 9—10 Aar, skulde jeg jo have en rigtig Plads, og Mor fik oplyst, at Mads Rasmussen, Højby, — nu Sekshøjgaard — mulig kunde bruge saadan en Knægt. Mor og jeg, der var meget lille efter min Alder, gik derned og vi blev af Konen paa Gaarden beværtet med en Herreret som Smørrebrød med Paalæg. M. R. bød i Løn for hele »Sommeren« d. v. s. fra April til Heligtrekonger 4 Rdl. og hans Kone vilde give 1 Pund Uld og Lærred til en Skjorte. M. R. og en Husmand sad ved et stort Kar og plukkede Gæs. Vi stod der i et Par Timer og forhandlede, Mor forlangte nemlig 5 Rdl. og et Par danske Træsko. M. R. gik endelig med til de 5 Rdl., men Træskoene vilde han ikke høre Tale om. Mor tilbød da, at han kun skulde give mig Træskoene, hvis han blev tilfreds med mig. »Næh,« sagde M. R., »saa er jeg bange for, at jeg kommer af med dem.« Men saa tog Husmanden Affære: »Jamen, du maa da hellere være tilfreds med ham og give ham Træskoene end at ha' Ærgrelser af ham og spare dem.« Og saa bøjede M. R. sig. Det blev saa min Løn + Ulden og Lærredet i de fire Aar, jeg var der.

M. R. og hans Kone var flinke Folk, de havde 4 Børn, som jeg forligedes godt med, og Hyrdedrengen blev sjældent forglemmt. Der var tillige en Slægtning, Rasmus Birkedal, paa Gaarden.

Det første Aar hos M. R. boede jeg i Stuehuset i et lille Rum, men da dette blev inddraget til andet Brug, fik jeg Vognporten som Bolig. Der var hverken Vinduer eller Dør, den ene Fjerdedel mod Gaarden var Hønsehus, og bag dette stod min Seng. Indgangen var en stor Port, under hvilken Kattene kunde komme ud og ind. Møblementet var en stor Stadsfjedervogn og en Del Avlsredskaber. Lys kom fra Sprækken under Porten og fra en Katteglug et Stykke oppe paa Ydervæggen, denne Glug stoppede jeg dog med Halm, naar det var særligt koldt, og Blæsten stod rigtigt paa. Her sov jeg saa i 3 Aar, fra April til hen i Januar. Gamle Sabroe skulde have set dette Opholdsrum, han havde nok faaet et Chok. M. R. og hans Kone havde vist slet ingen Forstaaelse af det uforsvarlige i at byde en lille Dreng saadanne Vilkaar, for de var ellers gode nok ved mig.

M. R. var Morgenmand og begyndte Dagen Kl. 4 og ville altid have mig til at hjælpe sig, først naar vi havde arbejdet et Par Timer, blev de andre kaldt op.

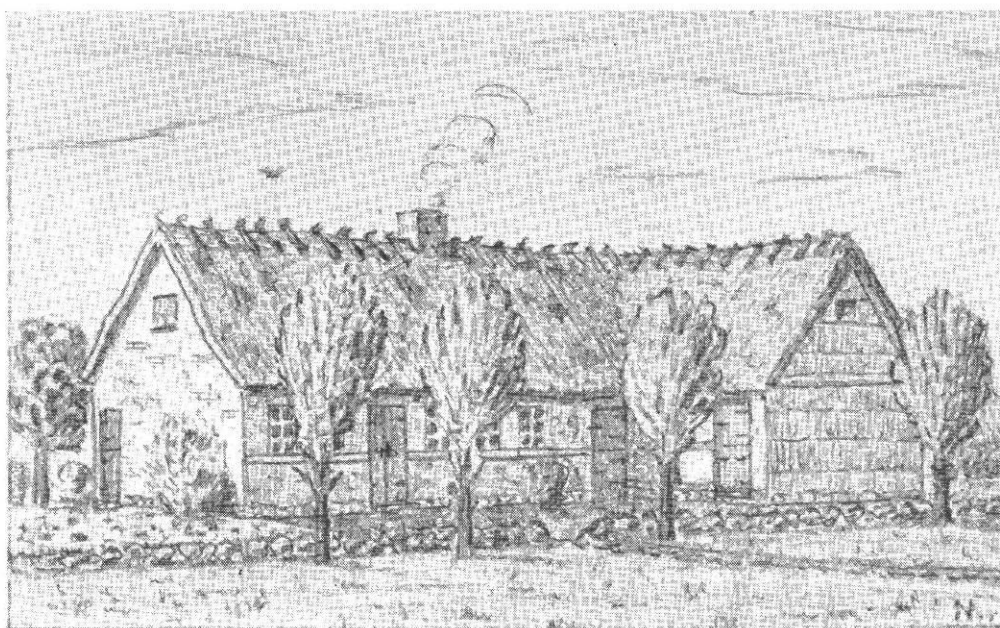
Saa snart der om Foraaret var lidt Græs, kom jeg ud med Faar og Lam samt de Køer, der var blevet mest medtaget i Vinterens Løb. Naar Græsset groede til, blev Faar og Køer tøjrede, og saa var Gæslingerne blevet saa store, at de kunde komme paa Græs, og dem vogtede jeg saa, indtil jeg skulde tage mig af Køerne og Tyrene — et Aar havde vi fire — naar de om Efteraaret blev sluppet løse. De skulde gaa ude til Mortensdag (11. Novbr.); fra sidst i Oktober kom de i Stald om Natten og fik da som Natfoder nogen Rughalm, om Morgenens kom de ud, saa snart de var malkede.

Da Græsset paa den Aarstid var sparsomt og uden større Foderværdi, blev de Køer, der havde kælvet i Forsommeren, næsten golde før de kom paa Stald, og da Foderet om Vinteren kun var Halm og højst en Gang i Døgnet noget Hø, gav de 14—15 Køer næsten ingen Mælk. Efter Kælvningen i Forsommeren, da Græsset var rigeligt, var der derimod en kort Tid meget Mælk.

Gaardens 3—4 Grisesøer havde intet Hus, men laa om Natten, ogsaa om Vinteren, nedgravet i Møddingen, hvor der jo var en Del Halm. Om Morgenens, naar Stalddørene blev lukkede op, styrtede de ind i Hestestalden og op i Hestebaasene, og Hestene, hvoriblandt ogsaa en urolig Hingst, var saa vant dertil, at de ganske roligt fandt sig deri.

Forplejning og Renlighed

En Begivenhed, jeg særlig husker fra denne Tid, er Fr. d. 7.s Død i Efteraaret 63. Læreren — Mørch — meddelte os i Skolen den sørgelige Nyhed og forklarede os under Taarer den alvorlige Betydning af dette Dødsfald. Vi sang derefter »Kongernes Konge« og blev saa sendt hjem for at sprede Nyheden videre. M. R., en af hans Sønner og Rasm. Birkedal kørte til København til

N. Jensen-Nybjergs
Fodehjem. Før Nedriv-
ning 1887.
Rekonstruktion.

Kongens Bisættelse. De kørte hjemmefra henimod Aften og var i København opad Formiddagen, Hjemturen paa samme Maade. Hestene, som ellers ikke havde Bagsko, blev skoet til saadan en Tur, men saa snart de var hjemme igen, blev Skoene brækket fra og gemt hen til anden Lejlighed.

Skolegangen var det smaat med. Fra April til hen i Januar var jeg kun i Skole een Dag om Ugen. I det Par Vintermaaneder, jeg var hjemme hos Far og Mor, derimod 3 Dage ugentlig i øverste Klasse og tit frivilligt i nederste. Mor mente, at jeg først og fremmest skulde passe Skolen, og selv tørstede jeg efter at læse og lære mest muligt, men ellers maatte vi hjælpe hende med at vinde Garn, strikke Vanter og Strømper, karte, stoppe o. desl.

Helligtrekonger 67 forlod jeg M. R., men besøgte dem ofte senere, da jeg kunde lide Familien, og det var vist gensidigt. At M. R. ogsaa havde faaet nogen Tillid til mig, viser en lille Begivenhed, som jeg gerne vil nævne: I Firserne var jeg Bestyrer paa Højby Møllegaard og havde tillige Agentur for et Markfrøfirma. M. R., der da var en gammel Mand, kom en Dag som saa ofte før ind til mig. »Hør, lille Niels,« (som han blev ved at kalde mig), »jeg skulde have noget Markfrø, men det ved du bedre Besked paa end jeg. Her er 100 Kr., saa køber du det, du mener, jeg har Brug for.« Man har i Aarenes Løb vist mig megen Tillid, og det har altid glædet mig, men dette Bevis paa Tillid fra min gamle, forsigtige Husbond glædede mig nu særligt.

Efter min Konfirmation fik Mor skaffet mig en Hel-aarsplads hos Søren Madsen, Nygaard, for den svimlende Løn af 10 Rdl. for et Aar. Jeg blev der i 9 Aar og gennemgik Graderne: Dreng, Ungkarl, Andenkarl, Forkarl. De første Aar sled jeg vældigt i det, eftersom jeg var lille af Vækst, indtil jeg var henved 20 Aar. En stor Del af Arbejdet bestod i at »bruge Heste«, men der var meget andet Arbejde: Dræning, Mergling, Slaaning, Mejning o. a., der oversteg mine Kræfter, men jeg vilde være stor og følge med. Og jeg tror egentlig ikke, jeg tog Skade af det, mærkeligt nok for Resten.

Arbejdstiden var om Sommeren fra Kl. 4 $\frac{1}{2}$ à 5 til Kl. 9 Aften, i Høsttiden til 10 og undertiden 12. Drengens Arbejde var om Morgen — jeg kom altid først op — at fodre de to af Hestene, der var paa Stald, og derefter ud i Markerne eller den noget afsides liggende »Tørvelod« for at flytte de Heste, der var paa Græs, samt Køer, Ungkreaturer og Faar, hvorefter jeg hjalp Pigerne med at trække Malkevognen hjem. Saa fik jeg i Hast lidt »Davre« og saa ud til Arbejdet. Medens de andre spiste og sov til Middag, maatte jeg igen ud omkring til Kreaturerne, og naar jeg skyndte mig, kunde jeg naa at komme hjem og sluge Middagsmaden og komme sammen med de andre i Marken. Efter Fyraften maatte jeg igen Turen rundt. Søvn blev der ikke megen Tid til. Egentlig en haard Belastning mange Tjenestedrenge kom ud for, men det var nu engang Skik og Brug, og saa tænkte man ikke videre derover. Om Vinteren var Arbejdstiden fra Kl. 6, til det blev mørkt og derefter ofte ved Lygteskær til Kl.

8 à 9 med at kaste, rense Sæd og lign. I øvrigt tog Tærskningen det meste af den rigtige Vintertid.

Kosten var følgende: Om Morgen (efter at vi havde fodret, striglet, muget og vandet Heste) fik vi Davre, der bestod af 1/3 Spegesild med et Stykke bart Brød til Mands og derefter Mælkoggrød, saa meget vi vilde have. Til »halgaen Meet« eller Frokost et Stk. Brød med et lille Stk. Ost. Til Middag som oftest Vandgrød med Mælk og derefter et Stykke kogt eller stegt Flæsk, ellers Kaal, Ærter, Kartoffler med kogt Fisk med Sennep eller med stegt Flæsk og Meldypelse, en sjælden Gang Suppe paa Oksekød eller Boghvedegrød med et Smørhul i. Middagsulet deltes altid ud til hver af os. Knive, Gafler og Tallerkener kendte vi ikke til, vi spiste alle af samme Fad, naar vi ikke var saa mange, at der skulde et ekstra Fad til, og Sulet tog vi med Næverne. Kartofflerne skrællede vi selv med vore Lommeknive, og Hornskeerne tørrede vi af i Blusen og satte dem op bag Vindueshasperne. Kl. 2 efter Middagsøvnene Kaffe med et Stykke Kandis. Til »Midaften« Fedtebrød, Syltemælksbrød eller en sjælden Gang Smørrebrød — dog uden Paalæg — 2 »Rundtenommer« til hver Karl og 1½ til Drengen. I Høsttiden var Kosten bedre, saa var der altid Paalæg paa Brødet og undertiden et Stykke Sigtebrød imellem. Om Aftenen ved 8—9-Tiden Mælkoggrød. Om Vinteren bortfaldt Frokosten.

Karlekammeret var et lille Rum med et ligeledes lille Vindue og med Adgang fra et Slags Redskabsrum. Vi boede 4 Mand der og sov to og to sammen. Vi fik rene Lagener hver 6. Uge og hver Søndag et rent Haandklæde til alle 4 Mand. Og da vi tit blev svedige og snavsede, kan man jo tænke sig, at det var temmelig umuligt at gennemføre blot nogenlunde Orden og Renlighed.

Sommeren 68 begyndte jeg at pløje og fik efterhaanden Ry som en særlig dygtig Pløjer, men da jeg som nævnt dengang var lille af Vækst havde jeg ikke Kræfter til at trække den tunge Plov tilbage, naar Jorden var tung, og Ploven løb af, men maatte svinge Hestene rundt for at kunne fortsætte i Furen. Vinteren 68 begyndte jeg at lægge i Tærskemaskinen, et Arbejde jeg var meget vigtig af, men snart fandt ualmindelig kedeligt.

Samme Vinter begyndte jeg at »gaa i Byen« med Karlene, det var som Regel op hos 3 Brødre, kaldet »de smaa Skræddere«, der boede ved Landevejen lidt udenfor Nykøbing. Der blev mest spillet Kort, jeg vandt som Regel, men fik sjældent Fortjeneste af det, da jeg næsten altid fik Gevinsten til gode. Hjemme paa Gaarden spillede vi om Vinteren ogsaa ofte Kort, og saa var altid gamle Søren Madsen og hans Søn med; det var »Polskpas«, der spilledes der. Ude omkring var det »Napoleon med Bunke«, »3 Kort og 3 Skill.« eller »3 Kort og 12 Skill.« eller »16 Streger om 1 Mark«. Senere blev »Sjavs« almindelig.

N. Jensen-Nybjerg 1920.

Tonen mellem Karlene var ikke særlig fin, men det var vist mest et Udslag af en Slags naiv Vigtighed, om egentlig Raahed var der ikke Tale. Der blev dog undertiden drukket en Del, og det kunde jo ogsaa ske, at det endte med Slagsmaal. Selv har jeg aldrig haft Lyst til Spiritus, men desuagtet kom jeg godt ud af det med de øvrige Karle, der ikke heller forsøgte at friste mig. Tonen i Søren Madsens Hjem var god nok, skønt Karen Sørens var berygtet for sin skrappe Tunge, hun brugte undertiden meget drastiske Udtryk og satte ofte en Ed paa. Sønnen Hans købte en Del Bøger, mest af den saakaldte Skolelærerlitteratur, og de var til Raadighed for os alle. Af Blade var der kun den lille »Nykjøbing Avis«, der udkom 3 Gange ugentlig, og hvis Indhold var læst paa et Øjeblik. Vinteraftenerne legede vi ofte forskellige Lege som f. Eks. »Skære Flæsk ned«, »Sko Høns«, »Køre til Barsel« o. a., og her vilde gamle Søren Madsen altid være med.

Af Gilder maa særlig nævnes det aarlige Høstgilde, hvor Karle og Daglejere altid deltog sammen med de øvrige Gæster. Tiden gik med megen Spisning, med Samtale eller Fortællen, Kortspil, Lege og med at drikke Snapse, og Gildet trak ofte ud til næste Dag.

Der var ved Fastelavnstider nogle saakaldte Præstegilder i de forskellige Byer. Anledningen til disse var, at Præsten, naar han havde faaet sin aarlige Tiende, gav et vist Maal Brændevin til hver By i Sognet. Dette Brændevin skulde Byoldermanden hente og saa indbyde Bymændene til at drikke det, tillige skulde han give fri fortæring. I flere Byer var det Gaardmanden og hans Kone der deltog, men i Nygaard og vistnok Staarup deltog Manden samt en eller to Karle fra hver Gaard.

Et andet Gilde var Ornegildet. Den der efter Tur holdt Byorne skulde have en Skæppe Byg af hver af Bylaugets Gaardmænd. Naar Byggen skulde leveres bar Karlen den for sin Husbond til Stedet, og baade Mand og Karl deltog da i Gildet, der ofte varede til den lyse Dag.

Af Gilder som de Unge selv afholdt kan nævnes Fastelavns-gildet. Der var Dans Natten til Fastelavns Mandag. Mandag Formiddag slog Karlene Katten af Tønden til Hest. Saa fik man en Musiker med Fløjte eller Klarinet sat paa en Hest og saa gik Ridtet rundt til alle Gaarde i Byen, undertiden til Nabobyerne. Da Rytterne overalt blev trakteret med Kager og Snapse, blev det tilsidst til et vildt Vædderidt, og de, der ikke kunde taale de mange Snapse, trillede ofte af paa Vejen.

Der var Dans til Jul, Paaske og som nævnt Fastelavn. Disse Fester blev mærkeligt nok ikke kaldt for Dans eller Bal, men for »Musik«. De kom i Stand paa den Maade, at 4—6 Karle henvendte sig til en Gaardmand for at træffe Aftale om et saadant Bal, hvilket kaldtes at tinge Musik. Værten skulde give Smørrebrød og Kaffe, Punch og Kager — til Fastelavn tillige Ølsøbe — for en vis Betaling, gerne 3 Mark for en Karl og 24 Sk. for en Pige. Da Værterne satte en Ære i at beværte Deltagerne flot, satte de vist altid til paa den Forretning. Først i Halvfjerdserne gik disse Dansefester næsten af Mode, idet der enkelte Steder startedes en Slags halvoffentlige Dansestuer. Selv var jeg sjældent med til disse Dansefester, da jeg ikke brød mig om at danse. Vinteren 75—76 var vi dog 4 »ældre« Karle, der tingede os ind paa en Slags Danseskole, men vi fik hver Gang begyndt at spille Kort, saa der blev aldrig Tid til Dansen.

Far fortæller videre om sin Soldatertid, om hvordan

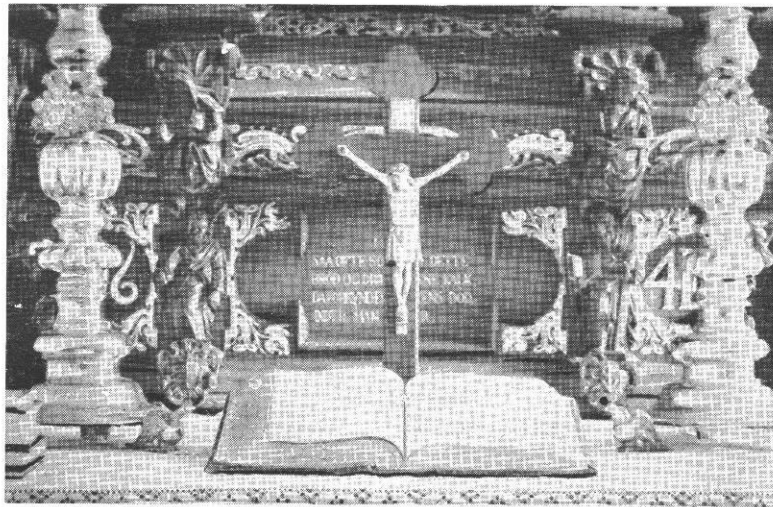
han blev enig med Mor, der var »Sypige« i Nygaard, om Træk fra Tiden som Bestyrer paa Højby Møllegaard fra 78 til 86 og derefter paa Nygaard Fattiggaard med tilhørende Landbrug, Mølle og Bageri. Han slutter med at fortælle om det politiske Røre i Odsherred i Halvfemserne.

Man var utilfreds med Kredsens Folketingsmand, den københavnske Redaktør Korsgaard, og vilde i Stedet have en Mand fra Egnen. Der blev nedsat et Udvalg til at arbejde med Sagen, men de forskellige Venstrefskygninger: Moderate, Bergianere og Høruppere, havde meget svært ved at blive enige. Det endte dog med, at de enstemmigt opfordrede Far til at lade sig opstille. Da han bestemt nægtede dette, gik man — skønt Hørupperne var noget betænkelige — til daværende Amdtsraadsmedlem P. Madsen, Eskildstrup, og formaaede ham til at stille sig og han blev saa valgt 1895.

Far skriver:

Jeg var temmelig sikker paa at kunne blive valgt, men for det første syntes jeg ikke, skønt jeg egentlig ikke tvivlede om mine Evner, at mine Erfaringer og Kundskaber stod Maal med det, der maatte forlanges af en Folketingsmand, og for det andet — og det var det afgørende — havde vi slet ikke Raad til det, da jeg saa maatte opgive min Stilling som Bestyrer paa Fattiggaarden. Saa jeg havde let ved at sige nej.

Far naaede ikke meget længere med sine Erindringer. 1901 overtog han en lille Gaard i Nyrup, hvorved hans og Mors Drøm om at faa noget for sig selv, blev til Virkelighed. Da P. Madsen i 1909 og hans Efterfølger Knop i 1910 havde trukket sig tilbage, blev Far igen opfordret til at stille sig, sagde nu ja og blev da ogsaa valgt. Men han kom aldrig til at føle sig hjemme paa Rigsdagen, uagtet han fik adskillige Venner der; han mente selv, at han vel var blevet for gammel til at leve sig ind i Forholdene. En Sag, som vedrørte Odsherred, og som Far arbejdede meget stærkt for, var det store Sindsygehospital's Anbringelse ved Nykøbing i skarp Konkurrence med Jyderup og især Hillerød. Far fremhævede aldrig sig selv, men fra hans Kolleger hørte vi, at hans Arbejde havde været afgørende for Resultatet.

Den 403-årige bibel på alterbordet i Fårevejle kirke.

FÅREVEJLE-BIBELEN

Af TAGE MORSING

Reformationskongen, *Christian III*, var mere end politisk interesseret i den danske kirkes løsrivelse fra pavekirken. Da den lutherske reformation blev gennemført i Danmark i 1536, var han dybt personligt optaget af at give sit folk, hvad der var i overensstemmelse med den evangeliske sandhed. En retsindig mand med en oprigtig tro og et retskaffent levned var han, og det var ham en hjertesag at give og fastholde de åndelige goder, som Luther havde åbnet vejen for også for den danske menighed.

Derfor blev det også *Christian III*, der sørgede for, at hele bibelen blev oversat til dansk og udgivet. Arbejdet blev overdraget den lærde kannik fra Lund, *Christiern Pedersen*, *Christian II*'s ven og det danske modersmåls tro tjener. Luthers tyske oversættelse, som kongen holdt meget af, blev lagt til grund, og i året 1550 kom da den første hele bibel på dansk under navnet *Christian III's bibel*.

Oversættelsen er mesterlig, sproget har fylde og klang, og udtrykkene er stærke og rammende. Når man læser i den gamle bibel, som jeg har lejlighed til det, når jeg hver søndag står for alteret i Fårevejle kirke, må man give *Kingo* ret i, at det danske sprog så sandelig ikke er noget vadmølssprog: »Thi de danskes ånd er dog ikke så fattig og forknytt, at den jo kan stige lige så højt mod himlen som andres, alligevel at den ikke bliver ført på fremmede og udlændiske tunger«.

Christian III's bibel blev autoriseret som kirkebibel og

et eksemplar givet til hver kirke i Danmark—Norge. I 1569 blev det forordnet, at den ved en jernkæde skulle læknes til degnestolen. Det var nemlig degnen, der havde til opgave at undervise børn og unge i kristendom. Men trods læknen er det vist nok kun et meget lille fåtal af kirker, der endnu har den gamle bibel. Ja, jeg kender kun een kirke, som *bevisligt* har sin oprindelige kirkebibel — ikke læknet til degnestolen, men liggende på alteret. Det er *Fårevejle kirke*. Men den har sin egen, højst interessante historie, som jeg her skal berette om.

Fårevejle-bibelen blev utvivlsomt givet til kirken i 1550, blev sandsynligvis også læknet til degnestolen i 1569, men det ser ud til, at sognepræsten fra 1573 til 1614, *Jørgen Jensen*, har brugt den som arbejdsbibel hjemme i sin præstegård. Ikke blot er der sat utallige mærker ved skriftsteder overalt i bibelen, der er også skrevet i den. Hr. *Jørgen* har haft travlt med sin pennefjer. I marginen og på blanke sider har han gjort mange optegnelser. Det meste står klart og tydeligt, men en del er så afbleget, at det ikke har været muligt at tyde det endnu, og endelig har man ved en ombinding i forrige århundrede beskåret bibelen så stærkt, at en del er gået tabt, hvorfor man i mange tilfælde må gætte sig til, hvad der har stået.

Inden jeg gør nærmere rede for optegnelserne, skal der dog fortælles om bibelens egen ret usædvanlige historie. Den har nemlig været borte fra Fårevejle kirke i over to hundrede år. Fra i hvert fald 1722 (iflg. en notits i

bibelen) er den at finde på Bornholm i Bodilsker sogn i en gård, som var i samme slægts eje til 1946. Hvordan den er kommet der, kan man kun gisne om. Den gamle kirkebibel har sikkert fra Jørgen Jensens tid haft sin plads i præstegården. Det er utænkeligt, at han har siddet i kirken og gjort sine notater, og da en ny bibeloversættelse blev autoriseret i midten af det 17. århundrede, har ingen tænkt på at lægge den gamle bibel tilbage i kirken. Muligvis er en eller anden fra Fårevejle præstegård rejst til Bornholm, en datter er måske blevet gift ind i den bornholmske slægt og har så ved sit bryllup fået bibelen med.

Den sidste ejer af slægtsgården, *Frederik Brandt*, gav for nogle år siden afdøde godsforvalter *Carl Jensen*, Fårevejle, det løfte, at bibelen skulle komme tilbage til Fårevejle kirke, hvis gården nogensinde kom ud af slægtens eje. Det skete for nogle år siden, og påskedag 1949 blev den gamle Fårevejle-bibel givet tilbage til kirken og lagt på alteret efter over to hundrede års udlændighed.

Sognepræst Jørgen Jensens optegnelser drejer sig navnlig om forholdet til lensmanden på Dragsholm og om sognepræstens adkomst til at få tiende af visse jorder.

Lensmanden på den tid var ingen ringere end rigets kansler, Danmarks historieskriver *Arild Huitfeldt*. Forholdet mellem ham og præsten var meget spændt. Gang på gang klager præsten i sine optegnelser over, at Huitfeldt søger Hørve kirke eller indkalder andre præster til at berette ham og hans gæster i Dragsholm kapel, ja, han drister sig adskillige gange til at forvise præsten fra tjenesten i kapellet. Jørgen Jensen skriver, at årsagen er den, at Arilds forgænger havde klaget over ham til Arild, fordi han — som en anden Ole Vind — »straffede synd og det forgiftige horeri, som hans folch brugte«, og derfor blev »Arild hannem ugunstig«. Den egentlige årsag skal sikkert søges i forskellig nadveropfattelse, idet Huitfeldt delte den kalvinske opfattelse, mens præsten holdt strengt på den lutherske lære, hvilket kommer tydeligt frem i et referat af en diskussion mellem ham og Arild efter en skærtorsdags-gudstjeneste.

Er Jørgen Jensen vred over Arilds fortrædeligheder, så vred at han kan slutte en af sine optegnelser i den anledning med et sikkert oprigtigt ment: »Gud straffe hannem«, så er han ikke mindre vred, når han rammes på sin pengepung. Med begge sine nabopræster, sognepræsten i *Asnæs* og sognepræsten i *Vallekilde*, lå han i bitter strid angående tiendeafgiften fra forskellige jorder. Med Asnæs-præsten drejede det sig om afgiften fra *Tømmerup* jorder. Landsbyen *Tømmerup* findes ikke mere i Fårevejle sogn, men navnet »Tømmerhøjene« på grænsen til Asnæs sogn i nærheden af Høve fortæller om dens tidligere beliggenhed. Den blev nedbrudt før Jørgen Jensens tid, og jordene blev delt mellem Asnæs og Fårevejle sogn, »dog

tienden haffuer altid både kongens, kirckens og prestens følget Forueyle sogn«, skriver hr. Jørgen. Herredsfogeden dømte imidlertid den 13. august 1602 tienden fra Fårevejle sogn til Asnæs sogn, »så ieg huercken motte nyde kong Christians 3 breff eller nogen low oc ret. Oc icke vilde den gode mand Arrild Huitfeldt eller hans fuldmæctig Claus Mortenssøn forsuare det i nogen måde, men hialp till, at dette kunde komme her fran. Så straffe dem Gud. Amen. Amen. Amen«.

Striden med Vallekilde-præsten drejede sig om tienden fra Ordrup, Kaarup og Stubberup. Også her gik dommen ham imod, så han mistede en del af sin indtægt, skønt han førte den 114-årige(!) *Per Ipsøn* i Ordrup som vidne på, at beboerne fra de tre byer fra arrilds tid var blevet betjent i deres saligheds sag af sognepræsten i Fårevejle. Da *Frederik II* engang besøgte Ods herred, mødte Jørgen Jensen op med samme *Per Ipsøn* og Christopher Degn for kongen for at klage, men han fik altså ikke helt medhold.

At disse efter hans mening uretfærdige domme har pint ham meget, vidner optegnelserne klart om. Ikke mindre end tre gange skriver han ret omfattende derom. Et sted slutter han meget drastisk: »Alle de, som haffuer tilhiulpet, at den tiende kom her fra denne sogn oc till den sogn Asnes, komme offuer dem alle de forbandelser, der står i den ganske Hellig Schrifft«. Som modstykke bør vel så nævnes følgende lille bemærkning: »Kong Frederich hand forhuervede to pund korn aff slottit till sognepresten i Foreueyle. Gud giffue hannem det Evige Liff«. Jo, han forstår sig vel på det timelige!

Endelig skal nævnes, at den gamle bibel også giver værdifulde oplysninger om Fårevejle sogns præstehistorie, således at man på grund af Jørgen Jensens optegnelser har kunnet finde frem til, hvem der var sognepræst her, da reformationen gennemførtes i 1536. I 1602 skriver han, at han og hans forgænger (»salig Michil Christenssøn, en wercklig prest«) har fået tiende fra *Tømmerup* jorder i 65 år. Hr. Michel må da være kaldet til sognepræst i Fårevejle i 1537, og den præst, der var før ham, »bleff kallit herfra oc till Zoderup synden Elverbrodam«, skriver Jørgen Jensen. Den første ved navn kendte præst i Soderup efter reformationen var Ole Boesen. Hans gravtavle i Soderup kirkes mur siger ganske vist intet om, at han har været præst i Fårevejle, men det er sikkert fuldt forsvaret at regne med, at han er den samme som hr. Michels forgænger.

Der kunne være endnu meget at berette af Jørgen Jensens optegnelser, men lad dette være nok for denne gang. Det ville være interessant, om de stærkt afblegede sider kunne tydes. Måske kunne vi få artige ting at vide. Hr. Jørgen hører ikke til den slags mennesker, der lider i tavshed. Heldigvis!

Kongelys og svalerod på skrænten af Skredbjerg.

VILD FLORA

ved

RØRVIG

af TYGE W. BÖCHER

DER kunne godt skrives digre værker om floraen og vegetationen i Odsherred, en landsdel, der som også f. eks. Bornholm og Møn har en usædvanlig alsidig natur. Ligesom andre danske landskaber er det meste af Odsherred ganske vist opdyrket, men det rummer en mængde små og større »oaser« — fristeder — hvor vild flora får lov til at trives på trods af hormonsprøjtning, nåletræsplantning, dræning og andre af kulturens velsignelser. Rørvigegnen er et typisk stykke Odsherred; her har man nemlig begge de mest karakteristiske landskabstyper: istidsbakkelandet, hvor gårdene ligger, og det flade, sandede »marine forland« langs fjord og hav, hvor plantager og sommerhusbebyggelsen breder sig. De botaniske oaser ligger på de stejle skrænter i randen af bakkelandet og langs stranden. Jeg vælger fire af de interessanteste steder og begynder med at fortælle lidt om Skredbjerg øst for Nakke.

Skredbjerg er en strandskrænt, der strækker sig en halv kilometer langs Isefjord. På sit højeste sted når den 25 m over havet. Sydligst fortjener den endnu sit navn, for her er der en åben, stejl lerskrænt, hvor ler og blokke ofte skrider ned på stranden. Nordligere er skrænten derimod skærmet af en smal bræmme fladt »forland« og helt tilvokset. For mange år siden var det meste af Skredbjerg sikkert skovklædt, og en lille stump af skoven findes stadig. Resten er dækket af et frodigt græstæppe, fuldt af mærkelige og smukke planter. De med de køneste blomster, f. eks. smalbladet klokke og blodrød storkenæb, kan findes i katalogerne fra enhver større staudegartner. Et par af arterne på skrænten er sjældne;

det gælder blodstillende bibernelle, knopnelike og en flad, gaffelgrenet levermos, der hedder *Reboulia hemisphaerica* og som her i landet ellers kun kendes fra Bornholm. De to førstnævnte er sydlige arter; knopneliken har en stor udbredelse i Sydeuropa, hvorfra den når nordpå til Sydengland, Djursland og Gotland. Artsantallet på skrænten er meget stort; alene på en kvadratmeter finder man let mellem 30 og 40 arter. Det er en broget buket, hvor de røde farver gives af blodrød storkenæb, knopurt, tjærenelike og timian, blå og lilla farver kommer fra nældebladet og smalbladet klokke og blåhat, gult blandes ind fra agermåne, kongelys, eng-brandbæger, perikum og gul snerre og hvidt fra svalerod, nikkende limurt og stivhåret kalkkarse.

Stort set har vi samme slags flora på Klintebjerg og flere andre af Odsherreds skønne strandskrænter. Skræntfloraen får et vist særpræg ved forekomsten af en hel række arter, der er temmelig sjældne hos os, men har deres hovedudbredelse i Midt- og Østeuropa, hvor de gror i skovkanter og lysninger og almindeligvis kaldes »skovsteppearter«. Store dele af Skredbjerg er næsten dækket af en af disse arter, nemlig svalerod. Skredbjerg er dog så varm og tør en skrænt, at også ægte steppeplanter kan blande sig ind mellem skovsteppeplanterne. Rundt omkring findes f. eks. glat rottehale, en græsart, som spiller en ikke ringe rolle på de naturlige stepper i Østeuropa.

Skredbjerg er ligesom andre strandskrænter dannet ved at bølgerne på et tidspunkt har gnavet af bakkelandet. Dette skete først og fremmest i stenalderen, hvor Rørviglandet bestod af et par mindre øer og holme, og hele det

Skredbjerg. Udsigt mod Rørvig.

flade land mellem Rørvig og Nykøbing endnu var hav. På den tid var Brentebjerg nord for Nakke og klinten bag Dybesø og Flyndersø ved Kattegat stejlskrænter, som havet angreb, Skrænten langs »Paradisalen« og den nu ødelagte skrænt ved »Urania« ved Rørvig Havn stammer også fra stenalderen. Skrænterne var for stejle til at kunne dyrkes, og den stærkt skrånende bund var aldrig helt i ro; rundt omkring skete der engang imellem små eller større skred, der skabte lysninger i den skov, som stod på skrænten. Disse lysninger blev voksepladser for en hel del arter, der ellers ville være blevet skygget ihjel af skoven. Man kan derfor sikkert til en vis grad kalde skræntfloraen for en »reliktfloa«; den må antages at rumme levn fra den planteverden, der indvandrede før skovene for alvor bredte sig over landet og trængte lysplanterne ud til kysterne. Det er muligt at flere af Skredbjergs sjældenheder hører til relikterne, og måske hører også den yderst sjældne plante enblomstret fladbælg til disse. Denne art fandtes på »Urania«-skrænten ved Rør-

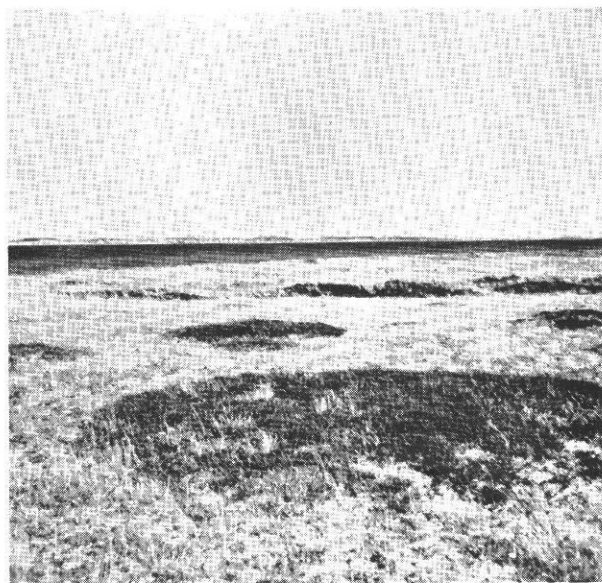
vig, indtil kommunen for et års tid siden lod så meget ler grave bort, at den sidste plet med naturlig vegetation gik tabt. Ellers gror denne fladbælg kun på klipperne neden for Hammershus, på Kullen og et sted i Bohuslen. Dens sammenhængende udbredelse begynder først i Mitteleuropa.

Flyndersø er en lagunesø, en lille rest af havet, afskåret fra dette ved en strandvold. Havet bryder fra tid til anden ind over volden, og søens saltindhold er derfor ikke konstant. Det er en meget lavvandet sø, og i regnfattige somre skrumper den ind ligesom mange vestjyske klitsøer. Der bliver dog altid tilstrækkelig meget vand tilbage til at søens vandplanter kan klare sig.

Flyndersø med omgivende engdrag er et fremragende botanisk studieområde. Det skyldes den mærkelige kombination af de kår, planterne er udsat for. Foruden saltvand fra havet får søen tilført kalkrigt grundvand, der siver ud fra bakkelandet syd for. Engene øst på mod

Korshage får dog ikke noget af dette næringsrige vand, og de kommer derfor til at ligge på mager jordbund. De frodigste enge ligger syd for søen, hvor vandet siver frem. Her er der tale om et særligt plantesamfund, en »vældeng«, domineret af butblomstret siv og avneknippe. Det er let nok at skelne den kalkrige og den kalkfattige engtype fra hinanden. Den første er fuld af den insektædende art vibefedt samt adskillige orkidéer, hvoriblandt sump-hullæbe er den hyppigste. De kalkfattige enge huser en anden insektæder, rundbladet soldug, samt f. eks. klokkeløg, børste-siv og tråd-siv. Her i de kalkfattige enge længst mod øst er der i fugtige somre et lavt sted, dækket af et par tommer vand. På »bunden« står der fuldt af strandbo og dværg-star og ved bredden den saltelskende samel. Denne flora er helt forskellig fra den, der står på bunden af den egentlige Flyndersø. Her er der især kransnålalger, der ligner miniatur-juletræer, pyntet med små højrøde og grønne kugler, algerne hanlige og hunlige kønsorganer, samt tusindvis af mikroskopiske kiselalger. I det svovlbrinteholdige, ildelugtende, bløde slam under denne mærkelige alge-»nåleskov« findes en yderst mærkelig flora af blågrønalger og svovlbakterier. Blandt blågrønalgerne er flere arter for første gang blevet påvist i Flyndersøs bundslam. Det samme gælder en blågrønalge, som danner kalkskorper på de sten, der rager op over vandfladen; den hedder nu *Dichothrix gelatinosa* og er foreløbig kun kendt fra Flyndersø.

Korshage, stedet hvor Kattegat og Isefjord mødes, er helt opbygget af tætliggende strandvolde. Langs havsiden gnaver havet for tiden væk af landet, men til gengæld

Korshage. Udsigt mod øst mod Hundested og Isefjord. Revlingpletter og i baggrunden det nyeste land.

Flyndersø set gennem avneknippe.

lægges der til langs fjorden, hvor der stadig dannes nye strandvolde uden for de ældre. Væksten mod øst kan for de sidste 50 år beregnes til at være gennemsnitlig op mod et par meter om året. De nye strandvolde består af frisk strandsand, småsten og tang og har en hel anden, mere næringsrig og neutral jordbund end de ældre strandvolde, hvis sand er surt og efterhånden godt udvasket for næringsstoffer af det nedsivende regnvand. De yngste og ældste af disse volde har næsten ingen arter fælles; ude ved stranden dominerer strand- og klitplanter, inderst er jorden så mager, at lyngheden — hedelyng og revling — kan erobre det hele.

I 1940 dannede der sig syd for Korshage-pynten en sandet odde. Oddespidsen krummede sig ind mod stranden, så der opstod en lille lagunesø. Den blev hurtig grønpletet af flagellater og rødpletet af svovlbakterier og lugtede grimt. Strøm og dønning skubbede lidt efter lidt oddens sandmasser mod syd og ind mod stranden, og så begyndte blomsterplanterne at indfinde sig: først mælde, sodaurt og strandsennep, så kvik og marehalm og til sidst hjelme og strandært. Odden blev en ny strandvold, og klitplanterne tog det nye land i besiddelse. Det hele tog kun 8 år. På den måde er Korshage vokset i små sæt, hvergang en ny vold dannede sig. Et enkelt sted findes endnu resten af en tidligere lagunesø. Denne er allerede skilt fra fjorden ved fire strandvolde og er for længst hørt op med at stinke af råddenskab. I stedet for svovlbakterier er der nu blomstrende kattehale og bredbladet dunhammer.

Det der skete i 1940 var en lilleput-gentagelse af en

Sump-bullæbe i eng ved Flyndersø.

meget stor oddedannelse, der fandt sted for lang tid siden. Ved den lejlighed dannedes de lange strandsøer, der findes sønden for Korshage ned langs Isefjord. Disse søer gror nu mere og mere til med rørsump og birkckrat. Og på samme måde afgrænsedes for endnu længere tid siden hele den store Langesø Mose, nu mest omskabt til dyrket eng, men flere steder bevaret i sin oprindelige skikkelse, en blanding af sump og pilekrat og, ligesom engene ved Flyndersø, fuld af sjældne og mærkelige planter.

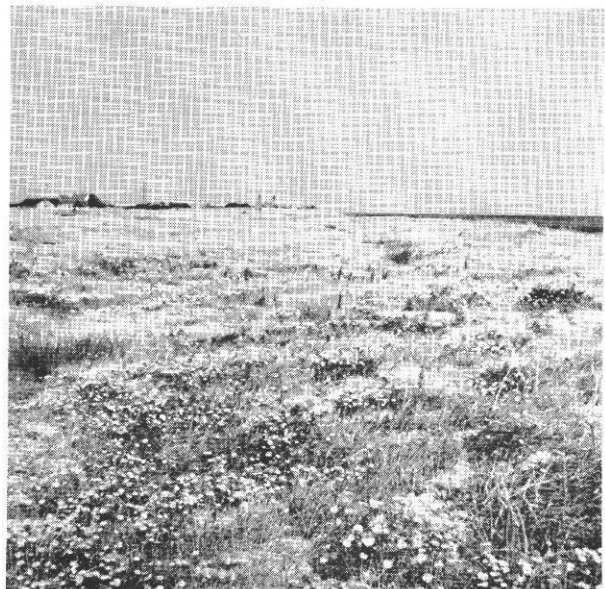
Skansehage. Havstrøm og bølgeslag transporterer år for år sand og grus øst på langs Odsherreds nordkyst. Det medbragte materiale byggede først bro fra Nykøbinglandet til Rørviglandet, siden afgrænsedes Dybesø og Flyndersø ved tanger, og processen fortsatte langs Isefjord. I vore dage bliver en del af materialet som omtalt liggende i læ af Korshage, resten føres syd på og ender på Skansehage, der stadig vokser; den skyder sig ud på ret dybt vand, så væksten går ikke særlig hurtigt; for tiden dog gennemsnitlig et par meter om året, men altid stødvis.

I 1941—42 skete der et vældigt fremstød: Ved østsiden af Skanschages spids dannedes et system af odder, der omgrænsede tre små lagunesøer. En af søerne blev siden udfyldt af sand, men de to andre har siden udviklet sig og ligger nu langt fra spidsen med et stort klitbevokset område syd for sig. Søernes udvikling har været interessant at følge: Efter svovlbakterier, flagellater, rørhinde og andre alger fulgte en indvandring af strandkogleaks og blågrøn kogleaks. I løbet af få år fyldte de søerne med en frodig sumpvegetation, hvori der flere år var meget strandskræppe; nu er denne art blevet sjælden, men til gengæld har dunhammer vist sig i år, og forrige år kom der andemad inde imellem alle kogleaksstråene. Til at begynde med var søerne omgivet af strandplanter, især strand-mælde og strandgåsefod, begge i kæmpeeksem-

plarer på grund af al den tanggødning, sandet indeholdt. Men snart efter indfandt kvikgræsset sig og dannede en tæt græsmatte næsten uden andre arter. Det så ud til, at kvikken skulle komme til at sejre, men jorden blev magrere og magrere, og nu er det tydeligt, at kvikken er ved at blive besejret af rød svingel. Andre steder langs Skansehages østkyst følges kvikstadiet af en broget vegetation, der nogle steder er præget af kruset skræppe, andre steder i højsommeren er hvid af lugtløs kamille og røllike eller rødpletet af strandært og indeholder en mængde arter, bl. a. strand-bede, der antages at være stamfader til sukkerroen, rødbeden og runkelroen.

De ældste og højeste dele af Skansehage nærmest det gamle kolerahus, der nu bruges som feriekoloni, dannede oddens spids omkring 1787, hvor den første videnskabelige opmåling foretoges. Floraen på denne del er meget forskellig fra den pionér-flora, som findes længere ude på de senere dannede arealer. Den ældste del har den magreste jord. Her hersker sandskæg, fåresvingel og timian, og lyng og revling danner små pletter, forposter for den hede, som breder sig nord for Skanschage og som før eller senere vil rykke ind på oddens ældste del.

Det var lidt om fire af de bedste steder i Rørvigegnen. Der er mange flere, og adskillige steder i Odsherred er der ligeså rigt og afvekslende, nok at tage fat på for naturforskere og nok at værne om for hele nationen. Det er nemlig ofte sådan, at de bedste botaniske lokaliteter — de vilde planters fristeder — samtidig er meget smukke, og selvom folk ikke ser naturen med botanikerens øjne, glæder de fleste sig over græstæppets skønhed, blomsterne farver, duftene, kort sagt hele natursceneriet.

Skansehages østkyst. Blomstrende kamille.

Sommer i Odsherred: Udsigt over Ordrup Næs.

der møder Øjet, drager Tankerne paa Langfart til længst hendirte Tider, og Fantasiaen maler Billeder af svundne Slægters Færd — —.

Omkring Vejrhøj

Af L. Aasklint

Har man taalmodig overvundet alle de Besværligheder, der er forbundet med en Travetur mellem knudrede og krogede Hjulspor, op over den ene Bakke efter den anden, op gennem Skoven, forbi „Horsekrog“ og tilsidst, næsten kravlende naar op til Toppen af Vejrhøj, opdager man pludselig, at man rigeligt og rundeligt vil blive lønnet for alt Besværet. For Mage til Udsyn som det, der er herfra, skal man saa sandelig lede længe om.

Underfuldt og betagende har Naturen her ødslet med sin Kunst over Land og Hav, med Farver og Felter i uendelig Skiften Højen rundt. Skønt er her i Vaar og i Høst og ved Efteraarstide, storslaet og smukt om Vinteren, naar Sneens hvide Lin er bredt over Landet milevidt. Men skønnest er her dog en Sommerkvæld, naar Solfaldets gyldne Skær falder skraat over Aasens Ryg, og lange, bløde Skygger favner Dragets Bakkehæld mod Øst. Og mens Solen langsomt daler bag Bakkekammen, lægger den lette, kølige Skumringsdis sig over Fjordbund og Enge saa tæt og hvid, at man, hvis ikke Tage og Træer kikkede ovenud af Taagehavet, godt kunde forestille sig Bølgenes kaade Leg ved Skrænten under Faarvejle Kirke. Og som man staar her, i tavs Beundring af alt det skønne,

*Som en Vagt om Borg og Gaard
Frøerlundens Ege staar.
— — Her, om Holmens Bakkeveid
vugged Hav i Hedenold.
Bølgers Lyd i blandet Kor
Sus i Syd og Brus fra Nord
Kattegat og Lammefjord.*

*Nu gaar Aa fra Fjord til Bugt,
snor sig blidt og blødt og smukt,
her hvor Oldtids Egebaad
kløved Bæltets Bølge kaad.
— — Bølgen veg og klukked mat
Landet steg, og Skel blev sat
mellem Fjord og Kattegat.*

For Aartusinder siden, da Landet med sin Vrimmel af Øer og Holme dukkede op af det salte Hav, da kom ogsaa Holmen her, Drags Holm, frem i Lyset. I tusinde Aar stod Havet højt om Holmen, og Bølgerne gled med Solblink i Kammen langt ind under Skræntens tætte Tjørnekrat. Men som Tiderne svandt, trak Havet sig mere og mere tilbage, og lange, lave Bølger slikkede stille hen over flade, hvide Strande. Bredere og højere blev Strandbredden Holmen rundt, og tilsidst sank Vandet i Fjord og Bugt, og Landet blev fri. Det blev Landet, der nu er de flade Marker og lave Engdrag omkring Frøerlund og Dragsholm.

Men endnu mens Havet stod med Brændingsbrus om Holmens grønne Skrænter, styrede Stenaldemanden sin udhulede Egebaad over Strømmen og lagde til ved den store Bakkebues sydligste Pynt. Han var en af de første, der kom til Øen, til Landet der langt senere blev kaldt Odsherred. Denne mærkelige Ø, toppet og trappet af Ismassernes vældige Gletcherpres, bygget i Buer med Bakker og Brinker, brudt og bøjet af Havbugt, fliget af Fjord og Vig og trukket i en lang, smal Odde, som en truende Spydstage mod Nordvest. Her under Bakkebues Kam og tæt ved den stille sivkransede Fjordkyst byggede Stenaldemanden sin Hytte af Grene og Græstørv. Senere kom andre til, og snart laa her flere Bopladser i Ly og Læ af Krattet paa det brede Bakkhæld. I Sommerens tindrende Sol og i Vinterens kulende Blæst drog Mændene fra Bopladserne i Flok og Følge ud paa Jægerfærd i de vildsomme Ødemærkskrat, der har været stablet sammen som Fyrsteder, Stykker og Stumper af Hjortetak og skøre Ben. Et helt Skelet af en lille Fladfisk ligger trykket tæt ind i en stor Østersskals dybe Gemme, som har skjult og skærmet det i Tusinder af Aar. Blandet i alt dette ligger simple Vaaben og Redskaber, Kerneøkser, Skivespalter, Tværpile og enkelte Naale og Harpuner af Ben. Og hist og her i Lammefjordens dybe Dyndjord har man fundet Stenaldersfolkets tunge, sorte Egebaade.

Det var en Efteraarsdag med Byger og Blæst og med skrigende Maager og Viber om Plov og Spand. Hestene stampede sindigt frem, mens Ploven vendte Fure ved Fure i den vaade Muld paa Bakkedraget østen for Kjeldshøj. Da rev Plovjernet en mørk Klump frem i Furen. Plovmanden standsede sit Spand, han tænkte det var en Sten, og vilde med Foden løfte den op af Furen. Men den mørke, jordede Knold var ikke en Sten, den var saa underlig let. Han tog den op og betragtede den nøjere. Det var et Kranium.

En Udgravning fulgte, og Jernaldermandens Grav blev afdækket. — Sin Kniv havde han faaet med sig, den laa, rusten og stærkt medtaget, skraat ned foran hans Ansigt. Den smukke, cirkelrunde Hvæssesten laa nede ved hans Høfter. Tæt ved hans Bryst stod et lille, skørt Lerkar. Det var vel hans Drikkeskaal. Men helt nede ved hans Fødder laa Bagkroppen af et Lam. Alt dette havde man givet ham med i Graven, for at han ikke skulde møde tomhændet frem hinsides. — Her havde man lagt ham til Hvile i hans Hjemegns Jord paa Bakkhældet ovenfor den blinkende Fjord, her hvor han havde leget som Dreng og virket som Mand.

I mange Aar sang Fjordbølgen sin stille Sang nær Skrænten ved hans Grav, men Nutids Snille drev Bølgen bort, og Suset og Sangen fra hans Barndomstid fulgte med. Kun Maagens Vingesus og Vibens hæse Skrig blev tilbage. Senere flyttede ogsaa Manden med alle sine Ting. Byttede sin gamle Grav i Bakken bort og fik en fin Montre paa Nationalmuseet.

Men hvem ved, om ikke Bøgebjergs Bakkerunding endnu dækker over andre Jernaldergrave?

Det er en mørk og stormfuld Efteraarsnat i det Herrens Aar 1534. Maanen er skjult bag tunge, mørke Skyer i Sydvest, og de barske Vinde, der stryger ind fra Bugten river og rusker i de gamle Tjørnekrat og hylér hult og uhyggeligt mellem de store, tætte Rørholme om Kilderne paa Skrænten under Kildebæksmarken. Terkelhøj og Brydebjerg var dengang et tæt sam-

menvokset Vildnis af gamle knudrede Ege med Underskov af Tjørn og Vildroser, der næsten naaede helt ned til det store Kær overfor den gamle Vandmølle, hvor et Par anselige Gaarde, en Del gamle Fæstegaarde, og nogle faa usle og faldefærdige Hytter laa klumpet sammen. En pløret og stærkt opkørt Vej med mange dybe og krogede Hjulspor fører forbi Kildebækskrænten og op mod Byen om Møledammen. Langs denne Vej kommer i den sene Nattetime en Mand gaaende. Der er noget underligt snigende og listende ved hans Gang, og hvert Øjeblik standser han som om han lytter. Han støtter sig til en meget svær Stok, der nærmest ligner en Knippel og bærer i den anden Haand en gammel rusten Spade. Der gaar en rum Tid, før han naar udenom Skræntens tætte Tjørnekrat, og først da han er kommet et Stykke forbi, drejer han af fra Vejen og gaar tilhøjre ned mod Søen. Ved et lille Krat af lave vindkrogede Træer, standser han og bliver længe staaende ved en stor Sten, der ligger halvt skjult af en Pils hængende Grene. Saa stiller han Stokken mod Stenen og tager fat med Spaden og graver nu i stor Hast bagved Stenen ind mod Krattet. En kort Stund, da Maanen kikker frem gennem en Rift i de jagende Skyer, farer han forskræmt op og skjuler sig mellem de tætte Grene. Da det atter mørkner, arbejder han hastigt videre. Et Par Gange maaler han Dybden og skærer saa med sin Kniv et Mærke, for det sidste Maal i sin Spades Skaft. Saa finder han frem indenfor sin Kofte et Par smaa, langagtige Bundter, som han forsigtigt, næsten nænsomt, stiller ned paa Bunden af det gravede Hul. Da skærer gennem Blæstens Susen et klagende Fugleskrig og hastigt farer han igen op og staar et Øjeblik stille og lytter, men griber saa Spaden og skovler den opgravede Jord ned og stamper den fast sammen. Da det er gjort, samler han hurtigt nogle tørre Grene og spreder dem ud over den mørke Muld for at udslette Sporene af den natlige Gravning. Saa griber han Stokken og Spaden og iler tilbage mod en af de yderste Hytter ved Kæret. —

Ved en af Ejendommene paa Dragsholms tidligere Marker, blev der for faa Aar siden kulegravet for Læplantning. Manden, der gravede, lagde ikke Mærke til, at Spaden hentede nogle gamle, irrede Sølvmonter op, og først hen paa Sommeren, da man rensede om Planterne, fandt man godt og vel en Snes Stykker af dem. En senere Udgravning bragte yderligere tredive andre Monter frem. Monterne var sat ned i to smaa Stabler, men en stor Del af den ene havde Spaden taget op. Nede i Jorden, tæt ved Monterne, blev afdækket de skøre Rester af en gammel Trærod. Træet, som i sin Tid stod her, har sikkert været det „Kende“, der skulde vejlede, naar Skatten igen skulde hæves.

En Undersøgelse viste, at Monterne var de saakaldte Søslinger fra Frederik den Førstes Tid, slaaet i Malmø, Rønneby, Landskrona, København, Aalborg og Ribe i Aarene 1524, 1525 og 1527. Meget kunde tyde paa, at Søslingerne er skjult i Jorden i Ufredstider, og den, der gemte dem, er maaske blevet et af Ofrene dengang og har saaledes været forhindret i at hæve Skatten. Under Grevens Fejde, da Ejler Hardenberg var Lensmand paa Dragsholm, blev Borgen i Januar 1535 belejret og angrebet af „fire Fænniker Knegte“ anførte af Grev Johan af Hoya og senere af en Hær under Anførsel af Lange Hermand.

Angrebshæren forsøgte, dels ved Overrumpling og List, dels ved Udsultning at tvinge Borgens Mandskab til at overgive sig, men som det hedder i Arild Huitfeldts Krønike, Ejler Hardenberg og hans Mænd forsvarede sig „mandelig“, og Dragsholm blev saaledes den eneste Borg paa Sjælland, der under Grevens Fejde ikke faldt i Fjendens Hænder.

Gensynet med Svinninge Møllegaard

Clemens Petersens Betydning for Bjørnson og dennes Trofasthed mod
Ungdomsvennen belyst gennem deres Breve.

Af TAGE CHRISTIANSEN

Clemens Petersen

I Svinninge Møllegaard i Odsherred fødtes i 1834 *Clemens Petersen* som ældste Søn af Mølleren, Kammerraad *Peter Petersen*, der to Aar før af *Frederik VI* havde faaet overdraget Ejendommen, der da hed Clemens-minde.

Den usædvanlige Begavelse, denne Dreng var i Besiddelse af, gjorde ham tidligt til Husets Stolthed. Han blev Student i Roskilde og læste videre, og endnu længe før han blev Magister, havde han dokumenteret ganske særlige Evner som Kritiker. Det var i meget væsentlig Grad Clemens Petersen, der i *Bjørnstjerne Bjørnsons* unge Aar knyttede den norske Digter med stærke Baand til Danmark og dansk Aandsliv, og hvad han har betydet for Bjørnson og hans Digtning fremgaar af Bjørnsons egne Udtalelser. Om sin Evne til sjælelig Iagttagelse siger Bjørnson selv, at han kun har mødt den større hos Clemens Petersen. Og Bjørnson erklærer i et Brev, at han i sin *Udvikling skylder Clemens Petersen mere end alle andre tilsammen*.

I et omfattende Værk, Bjørnsons Brevveksling med Danske, udgivet hos Gyldendal af Fondet for Dansk-norsk Samarbejde med Professor *Francis Buhl* i Spidsen for Redaktionskomiteen, et Værk, hvorfra nogle Brevuddrag til Belysning af Clemens Petersens senere Skæbne skal citeres, siger Francis Buhl, at Clemens Petersens Skæbne var ikke blot tragisk for ham selv, men betød *et Tab for dansk Aandsliv*.

Clemens Petersen havde paa Svinninge Møllegaard Feriebesøg af mange af Tidens mest lovende Unge indenfor Litteratur og Kunst. Selv virkede han allerede i Studentertiden som Lærer og var efter sin Eksamen blevet Kritiker — og hurtigt blev han sin Tids førende Kritiker — ved *Carl Plougs* Blad »Fædrelandet«. Senere blev han tillige Teaterkritiker og stilede mod at blive Chef for Det kgl. Teater.

En homoseksuel Affære fik ham i 1868, 34 Aar gam-

mel, til brat at bryde alle Broer af og forlade Danmark. En Tid flakkede han omkring i Europa, men rejste saa til Amerika, hvor han opretholdt Livet, ofte kummerligt nok, med Oversætterarbejde og litterær Virksomhed i amerikanske og nordisk-amerikanske Blade. Men han bevarede i imponerende Grad, siger Francis Buhl, »sin aandelige Rejsning, og mange af Brevene indeholder fortrinlige Bemærkninger og aandfulde Tankeperspektiver.«

Da Bjørnson i 1880—81 opholdt sig i Amerika, traf han Clemens Petersen, sin bedste Ven fra Ungdomstiden. Og skønt Bjørnsons senere Breve til ham er gaaet tabt og ikke alle Clemens Petersens synes at være bevaret, giver den foreliggende Brevsamling et smukt Billede af Bjørnsons Vennetroskab og Generøsitet og et stærkt Indtryk af Clemens Petersens Evnerigdom og Personlighed.

Bjørnson var en af de faa, som ikke bare i Breve til Cl. Petersen viste sig kærlig forstaaende og tolerant, men ogsaa forsvarede ham overfor moralsk Fordømmelse blandt tidligere Venner. Bjørnson lod ham bl. a. skrive anonymt om Amerika i »Norsk Folkeblad« m. v.

Om sit Møde med Cl. P. i Amerika skrev Bjørnson til Fr. V. Hegel:

»Saa har jeg truffet Clemens Petersen. Han rejste fra New York til Boston to Gange for at besøge mig, saa vi var sammen der nogle Dage, og nu her i New York lever jeg imellem den Ring af Venner, som omgiver ham. Jeg var noget bange for det første Møde; ti jeg har ikke korresponderet med ham i disse 10 Aar; men et Brev fra Professor Frederiksen i Milwaukee gav mig Mod. Frederiksen meldte mig nemlig, at Petersen havde gennemgaaet en streng, men solid Udvikling, naaet en betydelig Lærdom, var Midtpunktet i en dansk Koloni af udmærkede Mennesker, der skyldte ham meget og som derfor elskede ham. Han fortalte videre, at Petersen nød Anseelse i Amerikas litterære Verden. Hans Stilling er

økonomisk sikker og bedre end en saadan plejer at være i Norden. — Jeg har senere selv fundet, at dette er sandt, og i højere Grad end jeg havde ventet. Hans Hovedbeskæftigelse, siden han kom mere ind i Forholdene, har været som Medudgiver af Encyclopedier eller hvad vi kaldte Konversations-Leksikon'er. To saadanne Foretag har optaget ham; af det ene var han ledende Redaktør; det andet, hvor han har en bestemt Artikel, vil endnu i flere Aar blive hans faste Arbejde. — Ved Siden deraf har han god Tid og har i alle disse Aar nyttet den til sin Yndlingslæsning: Filosofi. Hans Maal er at skrive om den engelske Filosofi i det nittende Aarhundrede. Ved Siden af den filosofiske Læsning har han kun delvis plejet den skønlitterære, og helst, naar den havde Berøring med noget, han undersøgte inden sit Emne. Livet i Norden har han kun delvis fulgt; han er blevet ført andetsteds hen. I Omgang er hans Godmodighed og Hjælpssomhed saa stor og hans Munterhed og klare Dom saa betagende, at han foruden sin nærmeste Ring har Familier og Videnskabsmænd, for hvem han synes uundværlig. Han er mange til Glæde og Nytte, og han vil vist ogsaa engang blive sit Fædreland til Ære.»

Nej til at blive Professor.

Clemens Petersen skrev efter Besøget i Amerika til Bjørnson, at hvis denne ikke kom til Amerika, ville de aldrig ses mere.

1886 skrev Clemens P. fra New York om sin 10 Dages Sommerferie:

»De Par Gange, medens jeg har levet her i Amerika, jeg virkelig har haft Tid til at gøre en Tur til Europa, har jeg ingen Penge haft; og de Par Gange, jeg har haft Penge, har jeg ikke haft Tid.«

I Foraaret 1887 fortæller Cl. P. i Brev fra Chicago til Bjørnson:

»Siden Nytaar lever jeg her i Chicago. Jeg bliver her et Par Aar, maaske længere, maaske altid. I New York indbragte mit Arbejde i Johnsons og i Schaffs Encyclopedy mange og fordelagtige Tilbud om at gøre den samme Ting om igen. Men det vil jeg ikke. Også nogle ganske taalelige Indbydelser til at blive Professor i et college. Men jeg har intet at være Professor paa, og den Omstændighed, at jeg har mere end de Andre, som ere det, gør ikke Sagen bedre i mine Øine. Jeg er Journalist. Jeg mangler hverken Evner eller Kundskaber eller training, men det er naturligvis kun en lille og lidt eiendommelig Plads, jeg kan fylde —«

Clemens Petersen fryder sig over, at Ibsens »Gjengangere« spillet paa Tysk i Amerika faar »den forskrækkeligste Nedrakken, jeg nogensinde har været Vidne til« — og han beder i samme Brev Bjørnson om et nyt Portræt »af Dig, Karoline eller Børnene«.

I Begyndelsen af 1890'erne erklærer C. P., at han »lever lidt ensomt«. Han er optaget af at oversætte Bjørnson og det er paa Tale, at Bjørnson vil ansætte ham som sin Sekretær, hvad dog ikke bliver til noget.

I Breve til andre finder man Udtalelser af Bjørnson om Clemens Petersen. Saaledes i et Brev til V. Hørup: »Faar jeg være i Fred og ta umiddelbare indtryk, da har jeg en ævne til sjælelig iagttagelse, som jeg ikke har mødt større hos flere end én eneste (Cl. P.).«

Og i et Brev 1882: »Han er dog et Geni, den man«.

Sat udenfor Kald og Livsopgave.

Fra Rom skrev Bjørnson i Oktober 1904 til Forfatteren Peter Nansen om 200 Kr., Bjørnson vilde give til Cl. P.s Garderobe:

»Jeg har det indtryk, at 200 her neppe slaar til. Han savner vist ogsaa undertøj. I saa fall: spar ikke! Det bedste blir vel, at jeg tar ham med hjem.«

Peter Nansen svarede: »Cl. Petersens Broder var da hos mig og var dybt rørt over dit Tilbud. Han sagde, at Cl. P. trængte haardt til baade det ene og det andet. Vi gjorde saa den Aftale, at han foreløbig skulde ekvipere ham med et Sæt pænt Tøj og en Overfrakke — jeg foreslog tillige en Cylinderhat. Undertøj havde han. Han (Broderen) vilde foreløbig sige, det var en gammel Ven, der havde tilbudt at laane ham Pengene. Siden vilde han nævne dit Navn. Endnu er Cl. P. meget svag og taaler ingen stærke Sindsbevægelser. Til »Over Ævne« sendte vi ham jo Billetter. Han havde været der med en Søster og havde været til den Grad greben, at han laa syg næste Dag. Han talte siden ikke om andet end denne Opførelse. —«

I December samme Aar skrev Bjørnson fra Rom til Forfatterinden Karin Michaëlis:

»Jeg har en gammel ven i K.havn, nylig tilbage fra Amerika. Jeg skyller ham i min udvikling i den bestemte tid mere end alle andre tilsammen; det er Clemens Petersen. Kan De finne ut, hvordan De kan få tag i ham og være god med ham?«

I Januar 1905 fortæller Redaktør Henrik Cavling i et Brev til Bjørnson, at han har overtaget »Politiken« og at Clemens Petersen skal genanmelde »Dagbladet« i Bladet.

Som det fremgaar af Brevene, var Clemens Petersen vendt hjem til Danmark. Det skete i 1904, da han var 70 Aar gammel. Han bosatte sig i København, hvor hans gamle Søstre tog sig af ham saa godt de kunde, og Bjørnson prøvede, som det ses, paa forskellig Maade at hjælpe ham ved Pengegaver, at skaffe ham Teaterbilletter og sætte ham i Forbindelse med »Politiken«. Her kom Clemens Petersen kun til at skrive nogle smaa Erindringer og Artiklen om »Dagbladet«.

»Det virker gribende, siger Professor *Francis Buhl*, at læse Begyndelsesordene: »Fra Halte-Hulda til Daglandet er en lang Vej«, — bag dem aner man, hvor ondt han har haft det ved at være sat udenfor det, som skulde have udgjort hans Kald og Livsopgave.«

Gensynet efter 35 Aar.

Clemens Petersen boede i Oehlenschlägersgade 32, og det lykkedes hans Ungdomsven, Borgmester *Chr. Hviid*, sammen med Bjørnson at sikre ham en Livrente paa 300 Kr. aarligt.

Sidst i Oktober skrev Clemens Petersen til Bjørnson:

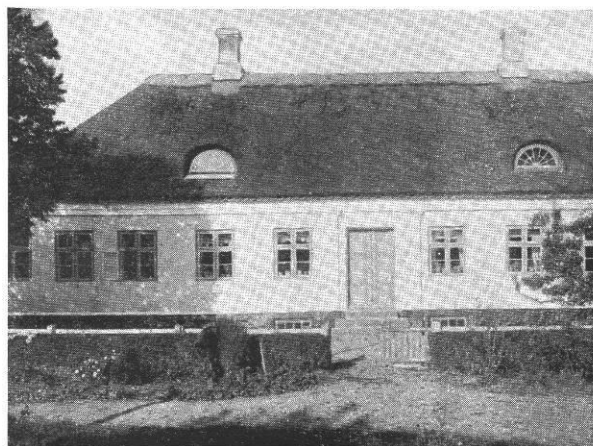
»Hvis Vejret bliver godt, vil jeg endnu i dette Efteraar gjøre en Tour op i Odsherred og se mig om i min Føde-Egn. Der skal i de 35 Aar, jeg har været borte, være foregaaet meget store Forandringer i Bondestandens hele Stilling og Udvikling, og det vil jo navnlig falde mig i Øjnene ved at se hine Egne, hvor jeg jo i sin Tid kjendte hver en blomstrende Busk og hver en ituslagen Rude.«

I Juli 1908 takker Clemens Petersen Bjørnson for tilsendte 100 Kr. Det var ikke nødvendigt, men dog kærkomment.

»Jeg vil nemlig i Sommerens Løb gjøre en Tour ind til Odsherred for at se, hvorledes Svinninge Mølle ser ud nu. Det haster nu ikke saa farligt. Men det vilde være mig utaaleligt at gaa ned igjennem Svinninge Gade og saa møde en af mine Barndoms Kammerater lurvet og forsluttet, uden at være istand til at gjøre ham en glad Dag ved at give ham en Krone, og dertil strækker mine egne Midler jo unægtelig ikke. Nu er imidlertid den Betænkelighed skaffet af Veien og alt i Orden.«

I Anledning af Bjørnsons Guldbrillup skriver Cl. P. i September 1908 et Brev, hvori han fortæller om sit Besøg i Odsherred:

»Jeg har tilbragt en halv Snes Dage inde i Odsherred; Svinninge Mølle, Nykøbing o. s. v., og det er noget af det Fornøjeligste, jeg har oplevet, siden jeg kom hjem. Jeg kan nok se, at Kjøbenhavn er gaaet fremad i de 34 Aar jeg har været borte, men saavidt jeg kan forstaa, indskrænker Fremgangen sig dog væsentligt til at den er voxet. Anderledes derimod staar det til ude paa Landet; her kommer Udviklingen frem. . . . Nu staar det klart for mig, at naar der idag udvindes saameget mere ved Agerbruget end for tredive Aar siden, saa er det først og fremmest fordi Bonden, Agerdyrkeren, er blevet saa me-

Svinninge Møllegaard.

get dygtigere og mere udviklet Mand. De Gamle, mine Kammerater og Venner var allesammen pæne og elskværdige Mænd, men deres Sønner, der nu staar for Styret og som jeg jo ikke har set før, naar unægtelig et meget langt Skridt videre fremad end de Gamle og dog — uden at vise det eller gjøre Fordring paa, at der skulde lægges Mærke til det.«

Bjørnson og Frida.

I en Artikel i »Odsherred« 1929 om Svinninge Møllegaard og Clemens Petersen omtaltes ogsaa Bjørnsons smukke Digt til Clemens Petersens Søster *Frida*, som 23 Aar gammel døde i 1863. Digtets sidste Vers lyder:

— da, o, da saa jeg: din Glæde, din Smerte
vare for store for Menneskehjærte.

Hist fik du Rum! Men her blev så stille, saa trangt og saa stille.

I den Bjørnsonske Brevsamling findes følgende om Frida i et Brev til Bjørnson 1891 fra *Ville Heise*:

»Og saa fortalte du om en ung Pige, hvis Navn du ikke nævnede, men Du beskrev hende saa vidunderligt, at jeg tænkte »saadan skulde man være, og saadan er man ikke«, og tilsidst sagde Du »Naar hun kom ind i Stuen, maatte jeg tale sagtere«. Jeg har saatid tænkt paa den Pige, og nu, henved 30 Aar efter, ved at sidde her alene paa Rydebäck og læse i Dine Vers, saa raaber jeg pludselig »Der er hun!« Jeg er ganske vis paa at det maa have været hende!«

BLAVTEN-LYS

og anden overtro blandt odboerne

Af B. Rosenkilde Nielsen

Som en venstrearm på Sjællands krop er Odden at se.

Skulderen Klintebjerg; de svære muskler Åsbakken, der strækker sig højt og frit til Ebbelykke bakker. Herfra en jævn, bøjet underarm afsluttende i en næves markante, enkeltstående bakker: Rævhøj, Kanebjærg og sluttelig Gniben.

En halvø; dog før Lammefjordens inddæmning, før nutidens trafikmidler, snarere en ø med en øbefolkning afsondrede og særprægede mentalitet. Øbefolkning var odboerne også ved indgifte, ved at være sig selv nok, ved fastholden af gammel sæd og skik og i folketroen. Verden var dengang Odden omskyllet af hav og bugt og strækkende sig mod Højby og bakkerne ved Høve. Her endte den. Rejste folk bort fra synets horisont, f. eks. til Asnæs, Fårevejle eller længere ud i det ukendte, var de nærmest fortabt og udstødt af erindringen. Tilflyttere betragtedes med mistænksomhed, som tilhørende fremmed, måske fjendtligt folk. Odboerne så mennesker udefra an.

Afsondret, øde, forblæst i efterårets og vinterens mørketid, forekommer det sandsynligt, at odboerne har næret overtro. Sikkert med større styrke end en efterverden vil være ved.

I en gammel salmes simple linier, der helligholdes af nutidens ældste, skimtes fortids angst og tro på det, der ikke er synligt og forklarligt, men anes og næres af et angstfyldt sind, af barndoms lytten til alderdoms tale.

Der går et bånd om dette hus.
Hvem bandt båndet?
Det gjorde Jesu med sin hånd.
Hvem sang salmer?
Det gjorde Jomfru Maria med
Jesu på sit skød.
Jesu bevare både mig og mine.
Jesu bevare både ude og inde.
Jesu bevare både kvinde og mand.

Frit og højt, næsten nær himlen, strækker Åsbakken sig, forståeligt at dens beboere åndede mere frit, var glattere og muntrere af sind. Bakkefolket i modsætning til odboer dybt nede under skrænterne, på lyngen, der strakte sig milevidt mod den søndre side langs Sejerøbugten, fra Loms (Lumbsaas) mod den nordre side og nedenfor Ebbelykke bakker, Tjørnholm. Nu beplantet, frodigt; men for ca. 30 år siden nøgent, bart for blæstens hærgen fra syd og nord. Barskt og bitter som fattigdommen, der rådede på de små lodder.

I Tjørnholm spøjte det. Ja, det kunne enhver da se med sine egne øjne. De underjordiske, trolde-alfeverden, nisser, var på spil hver nat i mørke tider. „Blavten-lys“ skimtedes overalt, — og det er ikke engang en menneskealder siden. „Blavten“ at brænde, „blavten ud“, at brænde ud; et gammelt odboord, en betegnelse, ført op i tiden. Det blafrende lys havde sin naturlige årsag og skyldtes svovlagtige dunster i det fugtige jordsmon; efter dræning er det nu næsten helt forsvundet og betegnes som Sct. Elms ild.

Lysfænomener måtte være de underjordiskes værk. Og mange

havde en mørk vinternat set „Knarkels bakke“ stå på fire gloende pæle. I bakken boede en troldefamilie, det var sikkert og vist. En af ungerne benede engang op til Niels Poulsens gård i Ebbelykke. Her blev skarnsungen indfanget og sat med bagen på den gloende ovn. Troldbarnets skrig høstes af Knarkelstrolchen, der skridtede af sted med buldren, som af torden. Da folkene i gården blev Knarkelstrolchen var, blev den sorte, bagsvedede unge strittet udenfor gården, hvor troldefar hentede den.

Forfædres rugende angst går gennem slægterne. *Maren Niels Petersen* beretter, at moderen for 75 år siden frygtede, at hendes datter skulle blive forbyttet med et troldebarn. Vi smiler deraf i dag uden at forstå baggrunden for de forgangne slægters barske, fattige tilværelse, arm på anden læsning end de gudelige skrifter. Fra Arilds tid har alle folkeslag verden over, fra eskimoerne til aborigines i Australien, næret en panisk rædsel for det, der for dem var det uforklarlige. Ængstelige sind har digtet usynlige væsener, men i virkeligheden er det menneskesindet selv i dets gode og onde gerninger.

Blandt de onde hørte varulven til i odboernes tanke og frygt. Man blev frelst for at blive varulv ved tre gange at ud-tale: Du er en varulv. En frelse fra varulvens trolddoms-magt var det også, om man kunne udrydde hjertet af en frugtsommelig kvinde... Ja, ja. Vi har mindelser derom i vor tid bl. a. fra Afrika fra de berygtede nyota-selskaber, løve-leopardmænd sidst omtalt i pressen fra Mau-mau bevægelsen i Kenya. Frygten for udyr blandet op med en jægetids reminiscenser, at mennesket bliver dyr, dyr til menneske, kendt bl. a. fra eskimoernes myter og sagn.

Nedenfor møllebakken i Loms, hvor nu københavnersonmerhuse skammer landskabets rytmisk naturlige linier, strækker et bakkedrag sig langs kystlinien. Som Knarkels-bakkens mest stensatte begravelse fra en jæger-vikingetid. Hammerens-bakke, fortælles der, stod også på fire gloende pæle og folk var neden- under.

Var bakkefolkene genfærd?

Der spørges: Hvordan ska' far vel gå igen, når han it' fik kryk' med i sin grav?

Dødsangsten, det uforklarlige efter døden, har sikkert været medvirkende til overtroens vedligeholdelse. De underjordiske kan være genfærd og de døde.

I *Thomas'* gård i Ebbelykke slog man korts for sig og lagde en kniv i spanden, når man skulle malke. Da *Kjestin Rasmus* engang mistede en kniv og den senere hen blev fundet under et skrin, sagde hendes madmoder, at de underjordiske havde lånt den.

Hvem var disse underjordiske? Bedst at stå sig godt med dem allenfals. Derfor satte man grød ud til dem ved juletid. Ethvert barn landet over ved dette fra eventyret. Men en godheds gerning ligger bag. Fattigdom på de magre, oftest sandede odbo-jorde, der stridsomt blev agre.

Fra de underjordiske, om man så vil kalde dem, gengangere, døde eller blot besynderlige tanker i menneskesindet, førtes overtroen til dyrene. På Ejdamgården i Solås havde man to store grå katte, og den ene af dem havde sin plads på slag-

bænken under vinduet. En dag kom *Niels Larsen* ind og sagde til katten på bænken: „Nu er Gromorre død.“

„Hille-mænd, er katten Gromorre død. Så må jeg af sted,“ skreg huskatten og afsted fo'r den for aldrig mere at vise sig på gården.

Odboerne ældes som andre og mange af de gamle, særprægede skikkelser går bort. Med alderdommen går også sagn, skik, tro bort. Godt at *Hans Ellekilde* og *Lauritz Jensen* indsamlede mens tid var. Hvad her er fortalt er spredte avner opsamlet blandt mænd og kvinder, der nu er nået støvets år.

ODDEN HAVN. En af de unge deltagere i den foran omtalte lejrskole, *Peter Winge*, beskriver Odden Havn således: Odden Havn er en fiskeri-bavn med et 2,8 m dybt havneindløb. Den er bygget 1909 og udvidet i 1940. 56 både er hjemmehørende i havnen. Hver af dem indbringer årligt for mellem 32.000 og 46.000 kr. fisk. — Fisken opkøbes fra bådene af eksportører, der har deres lagerbuse ved havnen. En stor del af fisken eksporteres til udlandet.

Der fiskes med bundgarn, flydegarn og trawl. Fiskepladserne ligger gennemgående 1—1½ times sejladstid ude. Der fiskes om vinteren torsk, rødspætte, skrubbe etc., om sommeren makrel, sild og brisling. En del både er engageret i hummerfiskeri på Sjællands Rev. På havnen findes et bådebyggeri, der forsyner fiskerne med kuttere.

Klinte Sø

der blev til eng og ager - og rekreationshjem

I 1946 nedskrev proprietær Niels Bundgaard en beretning om Klintsø's historie. Sønnerne Niels og Hans Bundgaard lod den trykke, og den udgør hovedparten af, hvad her fortælles om Klintsø's geografisk og landbrugsmæssigt interessante udvikling og ejendommelige skæbne.

Dengang Klintebjerg og dets højland var en ø, som stenalderhavet skilte fra det øvrige Odsherred ved et sund, der strakte sig over Sonnerup skov og det nuværende Klintsø, var den dybeste del af sundet eller fjorden kun ved strandvolde skilt fra direkte forbindelse med Kattegat øst for Klintebjerg. Her dannedes Klinte Sø, da landhævning havde tørlagt Sonnerup skov-området. At fjorden havde et rigt dyreliv, fremgår af skaller fundet i en køkkenmødding ved den gamle bred.

Klinte Sø var Odsherreds største indsø, amtets næststørste. Endnu i 1832 omtaler I. H. Larsen i sin topografiske beskrivelse både Sonnerup Sø, der dog kun var 64 tdr. land og snart ventedes udslettet af søernes tal, og Klinte Sø, der opgives at være 463 tdr. land stor, næsten kredsrunder, „med lave sandede, sumpede, stenede og grusede bredder, leret, stenet og mudret bund!“. Dybden var fra 2 til 6 alen foruden mudderet; bredderne var kun lidet ophøjede over havets vandspejl, søen var fiskerig, især på ål, og meget sivbegroet. Det tilføjes, at egnen, især under klinten, har „et vildt udseende“.

År 1856 blev Klinte Sø, fortæller proprietær Bundgaard i sine efterladte papirer, af staten solgt ved auktion på rådhuset i Nykøbing til partikulier Jürgensen af København for 25.600 rdl. Forinden havde staten ved en overenskomst i 1845 med de til søen grænsende lodsejere, 20 ialt, alle fæstere under det kgl. odsherredske gods, fået fastsat grænsen mellem disse og søen og fået tinglyst adgang til søen ad 14 veje.

Udtørringen

Jürgensen begyndte efter købet udtørringen. Det hidtidige afløb fra Klinte Sø, „Ålebækken“ eller „Ålerenden“, som udmundede i havet mellem Klintebjerg og Sonnerup skov, blev spærret, da den under lavvande i søen ville medføre tilløb, landkanalen blev gravet, dæmningen opført og den nuværende afløbskanal ført igennem.

Med daværende gårdejer i Klint Niels Hansen som ordfører for mange lodsejere, der var utilfredse med Ålebækkens

lukning, blev klager ført frem gennem alle instanser og helt op til kong Frederik VII, men de fik ikke medhold.

Jürgensen ejede kun Klintsø til februar 1859, da arealerne blev købt af kammerherre C. van Deurs til Frydendal, hofjægmester Schönheider van Deurs og kammerassessor C. P. Berthelsen, København, for 52.000 rigsdaler.

Til udpumpning benyttede man da en 6 hk dampmaskine med centrifugalpumpe. De nye ejere henvendte sig til professor Holmberg ved Polyteknisk Læreanstalt, for at han kunne fremkomme med forslag til en forbedring af pumpeværket og foretage en undersøgelse af hele ejendommen med en forbedret kultivering for øje. Han anslår den vandmængde, der skal udpumpes til 25.592.000 kubikfod. Efter professorens målinger var vandstanden i søen på det tidspunkt, 1860, sunket 2 fod, og man var begyndt at dyrke raps på den tørlagte del.

Af bygninger fandtes den gang kun opsynsmandens bolig og en lille stråtekt lade, som lå, hvor nu hovedbygningen ligger, og den blev først nedrevet 1909.

Ellingegård og Klintsø

Da hofjægmester van Deurs døde, solgtes Klintsø den 12. oktober 1868 til proprietær, cand. jur. Jacob Holm, Ellingegård, for 118.000 rdl. Jacob Holm (fra firma: Jacob Holm & Sønner, København) havde i 1843 for 80.000 rdl. købt Ellingegård — den gang ca. 750 tdr. ld., 53 tdr. hartkorn med 33 huse.

Ellinge er en af Odsherreds ældste bydannelser — sammen med Svinninge og Hønsinge. Her var landsbyer i det fulde fællesskabs tid med store eng-tilliggende.

Ellingegård var i middelalderen en hovedgård, som hr. Gevert Bydelsbachs enke 1408 afstod til dronning Margrethe, og senere tilfaldt gården Roskilde bispestol. Efter at den som andre af den katolske kirkes godser ved reformationen var blevet inddraget under kronen, overgik den i det 17. århundrede til rentemester Henrik Müller og havde derefter i lang tid ejer fælles med Anneberg.

Samhørigheden mellem Ellingegård og Klintsø skulle nu

Det nordlige Odsherred 1855. Endnu for 100 år siden var Klinte så en ganske anselig indsø.

vare, viste det sig, lige til 1912, og de supplerede hinanden ganske godt, idet Ellingegård, hvis jorder er af ret tør beskaffenhed, i en fugtig sommer gav godt udbytte, medens en varm og tør sommer var gunstig for Klintsø.

Udtørringen af Klintsø førtes nu videre og forbedredes, ligesom der ca. 1872 opførtes to staldlænger. Det var dog navnlig græs (hø), der høstedes. Således blev der i en lang række år årlig kørt 300 læs hø til Ellingegård, hvor der holdtes en stor købesætning med eget mejeri, medens alt opdrættet holdtes på Klintsø. I den periode udvikledes også et betydeligt salg af græs på roden til omegnens mindre landbrugere, som der er mange af i Odsherred.

Efter Jacob Holms død overtog hans søn, *Viggo Holm*, begge gårdene og førte driften videre indtil sin død nytår 1907. Hans enke solgte da den 22. marts 1907 ejendommen til et konsortium fra Jylland, sagfører *P. Vestergaard*, Aarhus, folketingsmand *A. Chr. Jensen-Flø*, Brande, og landbrugskandidat *Niels Bundgaard*, Ølholm ved Vejle. Den sidste som driftsleder. Købesummen var ejendomsskylden, 563.000 kr., deraf 236.000 kr. for Klintsø. Konsortiet dannede „*Aktieselskabet Ellingegård og Klintsø*“ og indførte ret hurtigt forskellige forbedringer på begge gårde.

På Klintsø fandtes af bygninger foruden to staldlænger og den lille lade af bindingsværk, hvor nu hovedbygningen ligger, opsynsmandsboligen og 4 arbejderhuse med lerklinede vægge og med to lejligheder i hvert. Til udpumpning var der en dampmaskine og en hollandsk vindmølle. På grund

af den endnu mangelfulde udtørring var kornhøsten kun ringe, ikke over 700 tdr. årlig. Alt blev sået og mejet med hånden. Foruden de store hovedkanaler var der detailgrøfter for hver ager, d. v. s. for hver 7. favn. Man regnede med, at der henstod ca. 100 tdr. land i kanaler og grøfter.

Pumpeværket viste sig at være for dyrt i drift og utilstrækkeligt, når man ville tænke på at udnytte den rigtige dyndjords muligheder, og møllen lå for lavt til at kunne få fuld vindpåvirkning fra sydvest. Man besluttede da at kassere både dampmaskine og mølle og indsatte i 1908 en 25 hk dieselmotor og en centrifugalpumpe, hvis ydeevne var 8.000 tdr. vand i timen.

Da man nu var mere herre over afvandingsforholdene, gik man i gang med en uddybning af hovedkanalerne. Denne uddybning måtte imidlertid ske gradvis, idet dyndlaget kun lidt under pløjelaget havde en konsistens som grøn sæbe, så kanalernes sider ville skride sammen, hvis man foretog en for kraftig uddybning på een gang. Når vandet trækkes ud af dyndjorden, trækker denne sig sammen i blokke og danner et utal af revner, så jorden afgiver sit vandindhold, som om den er kunstig drænet. Efter en årrækkes forløb havde man nu afdelinger på 40—45 tdr. ld. uden grøfter, hvorfor det efterhånden blev muligt med fordel at anvende mere maskinkraft i marken og derved opnå betingelser for en udvidet korndyrkning. Man var da også efterhånden kommet op på et årsudbytte på 3.000 tdr. korn. Denne mulighed havde man ganske vist også fra begyndelsen regnet med, hvorfor aktie-

selskabet også allerede i 1907 lod opføre en lade til 700 læs og med automatisk aflæsningsapparat, som kunne tage et helt læs og sætte det på plads i laden.

Det skete i foråret 1908, at vandet brød et hul i dæmningen på 5 favnes bredde, hvilket jo fremkaldte stor oversvømmelse i søen, før man med sandsække kunne få hullet stoppet. Man traf så aftale med en entreprenør om for 2.500 kr. at forhøje dæmningen. Det viste sig imidlertid, at dæmningen ud for Tengslemark — netop på det sted, hvor vandet i foråret havde brudt hul — ikke kunne bære mere; men alt, hvad der blev kørt på, forsvandt igen, idet bunden blev ved at skyde op inde i søen. Man prøvede derefter ved hjælp af faskiner at gøre dæmningen fastere; men intet hjalp, selv om dens fod blev gjort dobbelt så bred. Ved en overenskomst med 5 lodsejere i Tengslemark fik man så lov til at anlægge en ny kanal tværs over deres lodder og så højt oppe i terrænet, at kanalens indvendige kant lå i højde med dæmningskanten.

Fra Klintsø solgtes græs om sommeren og halm og korn om vinteren. Ved græsauktionerne var der kunder fra Sjællands Odde, Asminderup, Hønsinge, Nykøbing, Nakke og Rørvig og selvfølgelig fra hele Højby sogn.

Hvad der kunne skræbes sammen af penge blev brugt til grundforbedring, udvidelse og anskaffelse af maskiner og materialer. Sagfører Vestergaard blev efterhånden noget utålmodig og ønskede at udtræde af aktieselskabet. Det skete 1912, idet Ellingegård blev solgt.

Efter tegning af arkitekt Hagen opførtes samme år Klintsø's hovedbygning, der kom til at stå i 32.000 kr. Da undergrunden var flyvesand, kom bygningen til at hvile på en stor betonblok.

Efter salget af Ellingegård købtes tærskværk og andre maskiner til gårdens drift, og der var efterhånden anbragt ret store kapitaler i Klintsø.

Dertil kom købet af 13 tdr. ld. strandgrund mellem gården og havet for ikke at risikere at få uønsket bebyggelse overfor gården. Hidtil havde man kun haft adgang til stranden ad en 12 alen bred vej langs afløbskanalen. Når man medregner de ikke ubetydelige forbedringer i marken, kan det beløb, der var anbragt i ejendommen i løbet af disse 5—6 år nok regnes til ca. 100.000 kr. Og der var, synes jeg, skabt en meget afvekslende og interessant bedrift. Gårdens samlede areal var nu på 472 tdr. ld.

Ejer — Bestyrer — Ejer

Den 16. juni 1915 fik jeg en overenskomst med folketingsmanden, hvorefter jeg købte ham ud af aktieselskabet. Det var dagen før vor bryllupsdag — 5 år efter vort bryllup —, og vi sad nu som ejere af Klintsø. En lykkelig følelse for mig efter i 8 ret bevægede år at have måttet uddele både hug og parade til forskellige sider. Jeg overtog gården for 350.000 kr., så nogen foræring var det jo ikke!

Vi var inde i den første verdenskrig med hvad deraf fulgte med høje priser på vore produkter, men også med større og større vanskeligheder, efterhånden som det trak ud med fredsslutning. For Klintsø's vedkommende var det især besværligheder med at fremskaffe kunstgødning og brændselsolie til udpumpning.

På grund af disse besværligheder og de usikre udsigter i øvrigt besluttede jeg i foråret 1918 at udbyde gården til salg. Der meldte sig kun een køber: assistent i Privatbanken, København, P. Jørgensen, som i april overtog gården for 553.000

kr. Jørgensens betingelser for at kunne drive en så særpræget gård var tilsyneladende ikke store. Han var student, havde et halvt års landbrugsstudium på landbohøjskolen samt et halvt års skovbrugsstudium og blev så bankassistent. Det gik derfor også tilbage for ham år for år, således at Hypotekforeningen, der havde 2. prioritet i ejendommen, efter december termin 1926 måtte lade sig gården udlægge. Ejendommen var i bund og grund forfalden. Kanaler og grøfter var sammen-groede. Marken uren fra ende til anden.

Hypotekforeningen tilbød mig nu, hvis jeg ville tage skøde på gården, 25.000 kr. til dens istandsættelse. Efter en nøje gennemgang af det hele kom jeg imidlertid til det resultat, at der måtte anvendes mellem 60.000 og 70.000 kr. for at bringe ejendommen i normal vedligeholdelsestilstand. Direktionen foreslog mig at overtage bestyrelsen af gården og få den rettet op igen for så at overtage den, når forholdene blev dertil. Det gik jeg så ind på. Og der var noget at tage fat på!

Årene 1928—29 var ret gode for landbruget, og der var ret gode betingelser for at få tingene rettet op. Men så kom krisen for landbruget i begyndelsen af 30'erne, så først 1934 blev forholdene og gårdens tilstand sådan, at jeg turde overtage den igen. Jeg overtog den da den 1. oktober til 350.000 kr. Jeg var nu stillet nøjagtig, som da jeg overtog den i 1915. Forskellen var blot den, at jeg var blevet 19 år ældre — nemlig 60 år.

Sandflugt og ladebrand

Driften gik imidlertid godt indtil foråret 1937, da der opstod en meget ondartet 12 dages sandflugt fra øst, hvorved mange af kanalerne blev tildels fyldt med jord og sand, hvilket havde til følge, at en del af vintersæden blev oversvømmet og øde-

Proprietær Niels Bundgaard.

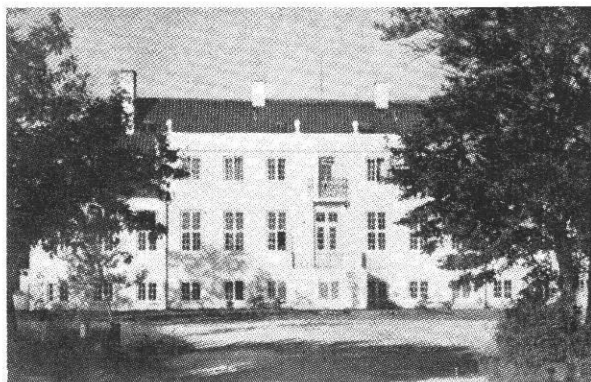
lagt, ligesom jorderne ikke kunne tørlægges rettidig til forårssåningen. Ja, 60 tdr. ld. kunne slet ikke tilsåes det år. Det gav naturligvis et stort minus i årsresultatet. Året efter i november måned brændte den store kornlade med hele høsten, den gamle maskinpasserbolig og tillige en del maskiner. I 1939 blev der opført to lader, den ene ude i marken til at optage høsten fra de yderste marker.

I 1939—40 fik vi så den første af de tre strenge vintre. Vi havde det år tilsået 113 tdr. ld. med hvede, som blev ødelagt. I foråret 1940 gjorde vi så forsøg med dyrkning af hamp, idet vi fik tilsået 12 tdr. ld. med frø af italiensk hamp, som lykkedes udmærket, hvorfor vi året efter tilsåede 50 tdr. ld., denne gang med tysk hamp, som skulle kunne modne frø her i landet, hvilket også slog til, og afgrøden gav stort udbytte.

Imidlertid havde vi besluttet os til at sælge gården, hvilket skete den 1. august 1942 til Brdr. Houlberg.

Houlberg — Anneberg — Ferieby — Pensionat — Kuranstalt — Rekreatiønsbjem

1942 slutter Bundgaards egen beretning, og siden er der sket store omvæltninger på Klintsø. Brdr. Houlberg gik straks i gang med store reformer, der bedst kom til udtryk i de gennemgribende ændringer såvel i hovedbygningen som i staldlængerne. De gamle besætninger blev solgt, og nye — til dyre penge indkøbte — avlsdyr blev sat ind. Gården fik pludselig en opblomstring, fordi der nu var pengemidler til rådighed; men alligevel gik Klintsø sit endeligt i møde. Efter knapt fire års forløb var Brdr. Houlberg tilsyneladende kede af at bruge flere penge på gården, og i foråret 1946 blev alle avlsdyr solgt på auktion, hvilket ikke tilnærmelsesvis indbragte, hvad dyrene havde kostet i indkøb. Gården blev udstykket som tillægsparcer til omliggende gårde og husmandsbrug. Hovedparcellen på 120 tdr. ld. nærmest gården samt staldlængerne blev solgt til gården Anneberg ved Nykøbing. De 120 tdr. ld. blev for største partens vedkommende lagt ud med græs og drevet som et slags sommerpensionat for Annebergs kvægbesætning. Hovedbygningen, havearealet og de 13 tdr. ld. strandgrund blev den 1. april 1946 overtaget af for-

Klintsø's hovedbygning.

eningen Kosmos, der i årene omkring 1938 havde oprettet en ferieby på det tilgrænsede areal øst for gården. Hovedbygningen gik ind som et led i feriebyen og blev drevet som hotelpension.

I foråret 1953 blev Klintsø's hovedbygning for 215.000 kr. overtaget af læge Cai Ankerbye, Rønne, som indrettede en råkost-kuranstalt. Gæsterne syntes glade nok for opholdet, men planerne kunne ikke få driften til at svare sig.

Efter at sommersæsonen var overstået, begyndte forhandlinger med sygehusbestyrelsen i Nykøbing gennem dennes formand, amtsrådsmedlem Villiam Nybjerg, Højby, der tillige er formand for det af tidligere sygehuslæge i Nykøbing, afdøde kredslæge Georg Schad i 1908 oprettede legat, hvis kapital var kommet op på 282.000 kr. Legatbestyrelsen købte Klintsøgård med indbo og 6 tdr. land for 250.000 kr., nok til at læge Ankerbye kunne holdes skadesløs, og Klintsøgård skal fremtidigt være rekreatiønsbjem, knyttet til og administreret af Nykøbing sygehus, ledet af en sygeplejerske som forstanderinde og med plads til 25 rekonvalescenter — først og fremmest fra Nykøbing sygehus, dernæst fra amtets øvrige sygehuse.

Hotel „Phoenix“

Nykøbing Sj.

ODSHERREDS FØRENDE HOTEL

Alle vore værelser er nu gennemgribende moderniseret og har fået indlagt varmt og koldt vand.

Telf. Nykøbing 15 og 233

*Odsherreds rigeholdige
og smukke*

HJEMSTAVNSMUSEER

er nok et Besøg værd

ODSHERREDS FOLKEMUSEUM
NYKØBING
v. Kirken (aabent hele Dagen)

STENSTRUP MUSEUM
STENSTRUP pr. HØJBY SJ.
(aabent fra kl. 10—18)

ASNÆS SOGNS HJEMSTAVNS-
MUSEUM
HØVE
(aabent hele Dagen)

FAAREVEJLE HJEMSTAVNS-
MUSEUM
v. Kirken (aabent hele Dagen)

Nykøbing Sj. Trælasthandel

v/ Poul Christiansen

Vesterbro-Nykøbing

Telefon

Nykøbing 1 og 361

NIELS HANSENS SØNNER VIG

BETONVARE-
OG SKÆRVEFABRIKKER

TELEFONER:

VIG 19

VIG 250

ODSHERREDS ANDELS-SVINESLAGTERI

NYKØBING S.

SVINESLAGTERI

KREATURSLAGTERI

FEDT- OG TALGSMELTERI

PØLSEFABRIK

KØLE- OG FRYSEHUS

FROSTBOX-ANLÆG

GRUNDLAGT 1914

VIG PLANTESKOLE

GRUNDLAGT 1889

AREAL: 70 TØNDER LAND

Planteskole-Artikler af enhver Art i prima Kvalitet.

Vort Katalog tilsendes gratis og franco paa
Forlangende.

FRØSLEV PETERSEN

ANDELSMEJERIET

BILLESBORG

**Byens Mejeri —
Deres Mejeri**

Telf. 170

NYKØBING SJ.

Telf. 179

Glem ikke at besøge

Konditoriet
»TREKANTEN«

Høve Strand. - Telf. Vig 245

— Stedet, hvor man bygger sig.

Overalt i Odsherred anbefaler vi
Odsherreds øl, most og mineralvand

**Kun 1. Klasses
Mejeriprodukter**

Udsalg i Nykøbing
v. H. Jacobsen, Telf. 326

Ellinge Lyng
v. A. Vestmar, Telf. Højby 200

Rørvig
v. H. Krogh, Telf. Isøre 77

SVINNINGE MEJERI

Nr. Asmindrup
Telf. 14

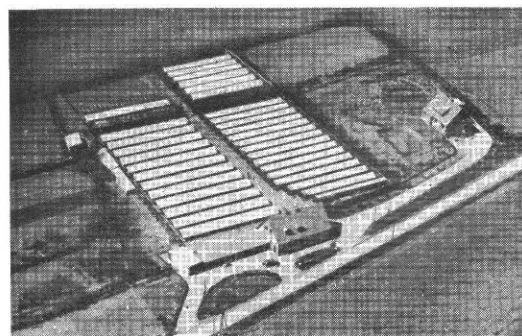
MANUFAKTUR

TRIKOTAGE

S. BUURGAARD-JENSEN A/S
NYKØBING

KJOLER

KONFEKTION

Farmen set fra Luften

1/5 ODSHERREDS MINKFARM
HØJBY S.J.

ODSHERREDS MINKFARM
leverer som altid 1. Klasses Avlsdyr

